Cezarov prokonzulat u Iliriku

Renić, Anđa

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:375662

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

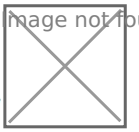
Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

University of Zadar Institutional Repository

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij Povijesti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Anđa Renić

Cezarov prokonzulat u Iliriku

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Dvopredmetni diplomski sveučilišni studij povijesti

Cezarov prokonzulat u Iliriku

Diplomski rad

Student/ica:
Anđa Renić

Mentor/ica:
prof. dr. sc. Anamarija Kurilić

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Anđa Renić,** ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Cezarov prokonzulat u Iliriku** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. ožujka 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD 1

1. 1 Cilj i struktura rada 1

1. 2 Antički izvori o periodu Cezarovog prokonzulata u Iliriku 3

2. PRVI TRIJUMVIRAT 7

3. NASTANAK PROVINCIJE ILIRIK 12

4. CEZAROVO DJELOVANJE U ILIRIKU 23

4. 1 Cezarove posjete Iliriku 23

4. 1. 1 Planirani posjet 57./56. g. pr. Kr. 23

4. 1. 2 Napad Pirusta na Ilirik 54. g. pr. Kr. 25

4. 2 Iliričko izaslanstvo Cezaru i legat Kvint Numerije Ruf 27

4. 3 Poraz rimske vojske kod Promone 33

4. 4 Građanski rat Cezara protiv Pompeja na području Ilirika 37

4. 5 Postoje li Cezarove kolonije u Iliriku? 41

4. 5. 1 Kolonija Jader 41

4. 5. 2 Kolonija Salona 43

4. 5. 3 Kolonija Narona i kolonija Epidaur 48

4. 5. 4 Kolonija Pola i kolonija Parencij 49

4. 6 Dodjela imuniteta, italskog i latinskog prava stanovnicima Liburnije 51

5. ZAKLJUČAK 64

6. POPIS KRATICA I LITERATURE 68

6. 1 Popis kratica..... 68

6. 2 Popis izdanja literarnih izvora 69

6. 3 Popis literature..... 70

SAŽETAK 77

SUMMARY 79

1. UVOD

1. 1 Cilj i struktura rada

Cezarov lik i djelo kroz povijest fascinirali su i zanimali mnogobrojne povjesničare i razne umjetnike, a posljedica toga je opsežan opus povijesnih i umjetničkih djela koja govore o njegovom političkom djelovanju, ratnim vještinama i privatnom životu. U ovom će se radu obrađivati jedan manje poznati aspekt Cezarovog djelovanja: njegov prokonzulat u Iliriku. Zahvaljujući Vatinijevu zakonu, koji je izglasan u Narodnoj skupštini 59. g. pr. Kr., Cezar je dobio na upravu Cisalpinsku Galiju i Ilirik, a njegov prokonzulat u Iliriku, koji je započeo 58. g. pr. Kr., trajao je do 50. g. pr. Krista. Zbog važnosti Vatinijevog zakona za povijest Ilirika, prvo će biti prikazane povijesne okolnosti koje su dovele do stvaranja političke koalicije Krasa, Pompeja i Cezara, koja je u historiografiji poznata kao Prvi trijumvirat, a koja je, između ostalog, omogućila izglasavanje ovog zakona. Drugo važno pitanje je svakako vrijeme osnivanja provincije Ilirik. Pošto u izvorima ne postoji podatak koji bi direktno ukazao na vrijeme osnivanja provincije, za sada je nemoguće sa sigurnošću utvrditi kada ja provincija osnovana pa će sva dosadašnja stajališta o vremenu osnutka provincije Ilirik biti prikazana u trećem poglavlju. Cezarovo djelovanje u Iliriku je oskudno dokumentirano, ali ipak postoji nekoliko vijesti u literarnim izvorima kao što su one koje spominju njegove posjete Iliriku, sudjelovanje u rješavanju sporova između stanovnika provincije koje se očituje u održavanju sudbenog konventa 54. g. pr. Kr. i intervencija u liburnsko-delmatskom sukobu oko Promone te dva natpisa od kojih prvi govori o arbitriranju u jednom sporu iz 56. g. pr. Kr., a drugi o legatu Kvintu Numeriju Rufu. O Cezarovu prokonzulatu u Iliriku je prije godinu dana napravljena detaljna analiza povijesnih prilika u disertaciji Feđe Milivojevića „Cezarov Ilirik“, čiji su zaključci najviše korišteni u ovom diplomskom radu.[1] Ipak, osim vremena Cezarovog prokonzulata, smatram relevantnim za ovu temu također analizirati događaje u

[1] F. Milivojević, 2017.

Iliriku koji su uslijedili nakon 50. g. pr. Kr., prvenstveno građanski rat. Naime, stanovništvo Ilirika se za vrijeme građanskog rata Cezara protiv Pompeja opredijelilo za jednu ili drugu stranu. Takva opredjeljivanja stanovništva, uz ostale povijesne okolnosti koje sežu iz vremena prije prokonzulata, mogu biti i posljedicom Cezarovog djelovanja u Iliriku u vrijeme prokonzulata. U historiografiji 20. st. prihvaćeno je mišljenje da je Cezar kao nagradu stanovništvu za angažman u građanskom ratu uzdigao na rang kolonije pojedine gradove u primorskom dijelu Ilirika. Današnja znanost uglavnom bez detaljne analize preuzima ovakve konstatacije čiji su temelji itekako uzdrmani novijim spoznajama. Zbog toga smatram nužnim ukazati na ovu problematiku, bez cilja da riješim pitanje osnivača ovih kolonija. Ovakav bi poduhvat zahtijevao temeljitu analizu svi dostupnih povijesnih izvora ne samo u Iliriku, već i u drugim provincijama u kojima su Cezar i Oktavijan (August) osnivali kolonije, što nadilazi okvire ovoga rada. Slična situacija je i sa statusom liburnskih općina kod Plinija (*N. h.*, 3, 130 i 139). Rezultati dosadašnjih istraživanja nisu polučili zadovoljavajuće objašnjenje kada su i zašto pojedine liburnske zajednice dobile imunitet i (ili) italsko pravo. Ovoj temi bi se također trebalo posvetiti mnogo više mjesta i vremena nego što je predviđeno u jednom poglavlju diplomskog rada pa će biti doneseni samo dosadašnji zaključci popraćeni određenim kritikama. Glavni cilj ovog diplomskog rada je prikazati kakve su promjene nastupile u Iliriku za vrijeme Cezarovog prokonzulata u odnosu na prethodni tretman rimske politike prema Iliriku te koliko daleko sežu posljedice Cezarove politike za vrijeme prokonzulata u razdoblju građanskog rata. Također će biti prikazano je li potpora Cezaru u građanskom ratu od strane dijela stanovnika Ilirika doista mogla dovesti do osnivanja kolonija duž jadranske obale i davanja povlastica pojedinim liburnskim zajednicama.

1. 2 Antički izvori o periodu Cezarovog prokonzulata u Iliriku

Područje provincije Ilirik nije bilo previše zanimljivo antičkim historiografima, koji su se bavili samo usputno prilikama u Iliriku. Nedostatak podataka iz literarnih i materijalnih izvora onemogućava kontinuirano praćenje zbivanja u Iliriku pa je suvremena historiografija primorana na temelju postojećih izvora pokušavati složiti mozaik povijesnih prilika na ovom prostoru. U takvoj situaciji se možemo jedino nadati da će buduća arheološka istraživanja upotpunjavati ove kockice mozaika, a i pobijati neke pretpostavke od kojih će se neke možda naći i u ovom radu. Nedogmatsko shvaćanje znanosti je svakako ispravan put prema napretku iste. Građanski ratovi i ostali turbulentni događaji u Rimu karakteristični za kasnorepublikansko razdoblje nisu ostavili u povijesnim izvorima mnogo mjesta za događaje u Iliriku. Ovdje će biti ukratko prikazani najvažniji izvori za ovu temu kako bi se skrenula pažnja na njihovu vjerodostojnost i količinu.[2]

Plutarh (oko 45.-125. g.) u svom djelu „Usporedni životopisi“ uspoređuje Cezara s Aleksandrom Velikim. Cilj tog njegovog djela je bio pružiti čitatelju primjere pomoću kojih bi se mogao uspoređivati s vrlinama slavnih Grka i Rimljana. S obzirom na to da njemu primjeri slavnih Grka i Rimljana, u ovom slučaju Cezara i Aleksandra Velikog, služe kao primjer etičkih načela, može se pretpostaviti da njemu nije bilo važno ustvrditi istinitost činjenica koje navodi.[3] Usprkos tome njegovo djelo nudi dragocjene podatke o Cezarovom životu, ali i o životu njegovih suvremenika Pompeja, Krasa i Katona Mlađeg, vrlo važnih povijesnih protagonista kasnorepublikanskog Rima. Ovi Plutarhovi podatci su u ovom radu korišteni prvenstveno u rekonstrukciji događaja vezanih za Prvi trijumvirat.

[2] Svi prijevodi izvora su citirani prema izdanjima povijesnih izvora koja su navedena u popisu literature ili je prijevod preuzet iz određenih znanstvenih članaka što je naznačeno u referencama uz citirane prijevode u tekstu.

[3] M. Gross, 1995, 33.

Suetonije je bio rimski biograf i tajnik cara Hadrijana. Autor je dviju opsežnih biografskih zbirki, ali i drugih djela kulturno-povijesnog sadržaja. Njegova zbirka biografija „Znameniti muževi“ sačuvana je samo fragmentarno, a sadržavala je biografije poznatih rimskih pjesnika, retora, povjesničara, filozofa i gramatičara.[4] U svoju drugu zbirku biografija „Dvanaest rimskih Careva“ uvrstio je i Cezara, a djelo završava sa životopisom Domicijana. U ovom radu korišteni su podatci iz Cezarovog životopisa vezani za njegovu političku karijeru, prije svega za Prvi trijumvirat.

Apijan iz Aleksandrije (90.-165. g.) napisao je 24 knjige od kojih je sačuvano jedanaest.[5] U ovom radu će se koristiti njegova druga knjiga „Rimskih građanskih ratova“ te njegova „Ilirika“, knjiga u kojoj sustavno prikazuje povijest Ilirika. Apijanova vrijednost kao povijesnog izvora leži u njegovu nastojanju da donese podatke koje je prikupio bez nametanja vlastitog mišljenja o opisanim događajima[6] te u citiranju izgubljenih djela drugih pisaca.[7]

Dion Kasije, grčki povjesničar koji je živio u 2. i 3. st., autor je „Rimske povijesti“, ogromnog opusa koji je sadržavao 80 knjiga, ali su sačuvane knjige od 36. do 60. te ulomci 79. i 80. knjige. Zahvaljujući Zonari, piscu iz 12. st., koji je donio skraćenu verziju Dionovog djela, znamo sadržaj Dionovih izgubljenih knjiga. U Dionovom djelu mogu se prepoznati informacije koje je preuzeo od Tita Livija i Kornelija Tacita, ali su uzor Dionovu stilu pisanja bili Demosten i Tukidid pa njegove informacije mogu biti nejasne.[8] Srećom sačuvane su Dionove knjige koje govore o situaciji u Rimu u Cezarovo doba pa su ovdje korišteni podatci iz 37., 38. i 44. knjige.

[4] *Leksikon antičkih autora*, 1996, 556.

[5] M. Gross, 1995, 34.

[6] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 23.

[7] M. Gross, 1995, 34.

[8] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 31-32.

Marko Tulije Ciceron, bio je Cezarov suvremenik i koristi ga se kao prvorazredan izvor za ovo razdoblje. Za temu Cezarovog prokonzulata u Iliriku najvažniji je njegov govor *De provinciis consularibus* izrečen u Senatu 56. g. pr. Kr. u kojem se protivi namjeri da se Cezaru oduzmu provincije.[9]

Gaj Julije Cezar, glavni protagonist ovoga rada, autor je „Komentara o galskom ratu" i „Komentara o građanskom ratu", danas neprocjenjivo vrijednih povijesnih izvora. „Komentari o galskom ratu" nastali su na temelju izvještaja koje je Cezar upućivao Senatu. Ovo njegovo vrlo pregledno i sažeto djelo, napisano jednostavnim jezikom, Napoleon je prozvao udžbenikom ratnog umijeća.[10] Nažalost, on vrlo kratko spominje Ilirik u tri knjige o Galskom ratu, točnije u 34. poglavlju druge knjige i 7. poglavlju treće knjige kada govori o namjerama da posjeti Ilirik te u 1. i 2. poglavlju pete knjige gdje govori o provalama Pirusta u Ilirik i svom posjetu provinciji. Pošto bi detaljna analiza povijesnih izvora vezanih za građanski rat nadilazila okvire ove teme, građanski rat je sažet na temelju rezultata dosadašnjih istraživanja.[11]

Plinije Stariji (23. ili 24. – 79. g.) autor je enciklopedijskog djela „Naturalis historia", koje je izdano 72. godine. Pošto je Plinije prikupljao podatke iz raznih izvora, nailazi se na poteškoće u analizi podataka. U historiografiji postoji teza o tri glavna izvora za Plinijevo djelo: a) opis obale Sredozemlja koji je nastao krajem Republike, a koji se obično pripisuje Varonu; b) službene statistike Italije i provincija koje su nastale za vrijeme Augusta ili malo kasnije; c) Agripina karta uz koju je izdano djelo koje objašnjava što karta prikazuje.[12] Za ovu temu važna su mjesta kod Plinija koja spominju italsko pravo i imunitet pojedinih liburnskih

[9] Više o ovome vidjeti ovdje u poglavlju 3.

[10] M. Gross, 1995, 31.

[11] Građanski rat na području Ilirika detaljno je obradio S. Bilić-Dujmušić u svojoj magistarskoj radnji „Ratne operacije u provinciji Ilirik 49.-47. pr. Kr." (S. Bilić-Dujmušić, 2000).

[12] S. Čače, 2003, 8.

zajednica[13] te ubrajanje stanovnika Alvone, Flanone, Kurika, Fulfinija, Aserije, Nedina i Varvarije, također liburnskih zajednica, u Desetu regiju Italije.[14]

Osim literarnih izvora, za Cezarov prokonzulat u Iliriku dragocjena su tri natpisa. Prvi natpis, napisan na grčkom jeziku, jako je oštećen i sastoji se od tri fragmenta, a datira se u 56. g. pr. Krista.[15] Drugi natpis (*CIL* 3, 3078) govori o legatu Kvintu Numeriju Rufu koji je kao patron grada Ise o svom trošku dao izgraditi trijem. Treći natpis (*CIL* 3, 13295), koji se datira u sredinu 1. st. pr. Kr.,[16] govori o gradnji dijela gradskih bedema antičkog Krka. Ostali korišteni natpisi datiraju se u kasnije doba, ali su svojim sadržajem bili relevantni za obrađivanu temu.

[13] *N. h.*, 3, 139.

[14] *N. h.*, 3, 130.

[15] R. K. Sherk, 1969, 140, nr. 24.

[16] L. Margetić, 1987 [1996], 89.

2. PRVI TRIJUMVIRAT

„Neka vam bude, imajte ga, samo znajte, da će taj čovjek, čiji spas toliko želite, biti jednom na propast optimatskoj stranci, koju ste zajedno sa mnom branili; jer u Cezaru se krije više nego jedan Marije.“[17] Ovim riječima je Sula navodno proročki skretao pozornost svojih suvremenika na mladog i karizmatičnog Cezara koji se, bez obzira na Sulin zahtjev, odbio rastaviti od Kornelije, kćeri Kornelija Cine.[18] Tom anegdotom Svetonije i Plutarh, antički autori dviju najdetaljnijih Cezarovih biografija, započinju svoje pripovijedanje. Cezar je u antičkim literarnim izvorima prikazan kao vrlo „snalažljiv“ političar, ambiciozan, karizmatičan i drzak čovjek, ali i jako sposoban vojskovođa. Već prvi Cezarov politički uspjeh, odnosno dobivanje izbora za *pontificis maximi*[19] u konkurenciji s mnogo utjecajnijim protivnicima, nagovijestio je blistavu političku karijeru.[20] Gruen karakterizira ovaj Cezarov uspjeh zapanjujućim, barem u očima njegovih suvremenika, jer je porazio Publija Servilija Isaurika i Kvinta Lutacija Katula, dva mnogo starija i uglednija kandidata.[21] Da bi dobio ove izbore navodno je potrošio silne novce na podmićivanje,[22] što je jedan od razloga zbog kojeg je zapao u dugove za koje je novac posuđivao od Krasa.[23] Gruen smatra da je političko približavanje Krasa i Cezara počelo 65. g. pr. Kr. u vrijeme Krasove cenzure kada je on zagovarao stroži tribut za Egipat,[24] a Cezar, edil te godine, navodno je preko nekih vojnih tribuna pokušao postići da dobije u provinciju Egipat.[25] Iako izvori ne povezuju direktno ova dva događaja, on smatra da oni ukazuju na vjerojatnu političku suradnju u najmanju ruku u

[17] Suet., *Caes*., 1. Usp. i Plut., *Caes*., 1.

[18] Suet., *Caes*., 1.; Plut., *Caes*., 1.

[19] Dio, 37, 37; Vell. Pat., 2, 43, 3; Suet., *Caes*., 13; Plut., *Caes*., 7.

[20] E. S. Gruen, 2009, 23.

[21] E. S. Gruen, 2009, 23.

[22] Suet., *Caes*., 13.

[23] Plut., *Caes*., 11.

[24] Plut., *Caes*., 13.

[25] Suet., *Caes*., 11.

vidu javnog mijenja.[26] Godine 61.-60. pr. Kr. Cezar je bio pretor u Hispaniji,[27] a zahvaljujući uspješnim ratovima koje je vodio na ovom području, dobio je pravo na trijumf.[28] No, kad je Cezar došao pred grad sačekati proslavu trijumfa, u tijeku su bile prijave za izbor konzula. Cezar je zamolio da se prijavi preko posrednika, ali Katon je opstruirao ovaj zahtjev. Želeći pod svaku cijenu dobiti konzulat, odrekao se prava na proslavu trijumfa, prešao pomerij i prijavio se na izbore koje je na kraju i dobio, a kolega u konzulatu mu je bio Marko Bibul.[29] S obzirom na to da su optimati predvidjeli Cezarov uspjeh na izborima, Suetonije (*Caes*., 19) navodi da su naveli Senat da konzulima za 59. god. pr. Kr. da u provinciju *silva callesque* (šume i pašnjake). Ovo je bila potpuno civilna služba kojoj je zadatak vjerojatno bio provoditi prava korisnika na državnim pašnjacima i šumama u Italiji. Ovim činom Senat je prekinuo tradiciju imenovanja konzula u provincije isključivo zbog toga da onemogući Cezarov daljnji uspon.[30]

Gnej Pompej je već neko vrijeme prije nego što se Cezar bio vratio iz Hispanije kao trijumfator nastojao postići da se u Senatu izglasuju njegova dva zahtjeva. Prvi zahtjev se odnosio na priznanje njegovog uređenja Istoka, a drugi da se dodjeli zemlja njegovim veteranima. Shvativši da Senat nije voljan ispuniti njegove zahtjeve, Pompej je uvidio da se mora obratiti Narodnoj skupštini.[31] Pompej, iako je bio glavni Sulin vojskovođa, da bi ostvario svoje planove putem Narodne skupštine, trebao je podršku populara, Marijevih sljedbenika koji su bili najveće glasačko tijelo, a koju on kao optimat nije imao. Zbog toga je

[26] E. S. Guen, 2009, 30.

[27] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 18; E. S. Guen, 2009, 30; Cic., *Balb*., 43; Liv., *Per*., 103; Vell. Pat., 2, 43, 4; Plut., *Caes*., 12; Suet., *Caes*., 18; App., *Bell. civ*., 2, 8; App., *Bell. hisp.*, 102; Dio, 37, 52.

[28] App., *Bel. civ*., 2, 8; Plut., *Caes*., 13; Dio, 37, 54, 1; Dio. 44, 41, 3; Suet., *Caes*., 18.

[29] Suet., *Caes.*, 18-19; Dio, 44, 41, 3-4; Dio, 37, 54, 3; Plut., *Caes*., 13-14; *Cat. Min*., 31; App., *Bell. civ*., 2, 8.

[30] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 18-19.

[31] Dio, 37, 49-50; App., *Bell. civ*., 2, 9; Plut., *Pomp*., 46. V. i S. Bilić-Dujmušić, 2000, 17; E. S. Gruen, 2009, 31. Prema rimskom pravu unutrašnje uređenje provincija je određivao vojskovođa koji je osvojio to područje, v. npr. A. Romac, 1994, 22.

Pompej uvidio da bi mogao dobro iskoristiti popularnog Cezara u konzulatu sljedeće, odnosno 59. g. pr. Kr.[32]

Marko Kras, najbogatija osoba tadašnjeg Rima, koji se obogatio proskripcijama za vrijeme Suline diktature, na kratko je vrijeme 70. g. pr. Kr. sklopio dogovor s Pompejem tijekom obnašanja zajedničkog konzulata.[33] On je također kasnije bio među onima koji su se protivili Pompejevim zahtjevima Senatu. S druge strane, imao je razmirica s Katonom oko ugovora o sakupljanju poreza u novoosvojenim područjima u Aziji.[34]

Našavši se u ovom povijesnom trenutku nasuprot istog neprijatelja, odnosno Senata, Cezar, Kras i Pompej sklopili su 60. g. pr. Kr. dogovor poznat u historiografiji kao Prvi trijumvirat.[35] Cezarov cilj je bio dobiti provinciju u kojoj bi imao priliku iskazati svoje ratne vještine i time dobiti novi trijumf što bi sa sobom nosilo slavu i novac, a uz pomoć slavnog vojskovođe Pompeja i veza bogatog Krasa, smatrao je da bi to mogao ostvariti. Pompej je želio da se ispune njegovi zahtjevi vezani za uređenje Istoka i dodjele zemlje veteranima što je mogao postići preko Narodne skupštine iskoristivši u tu svrhu Cezarovu popularnost među popularima. Ono što je Marko Kras očekivao od ovog saveza, manje je jasno i očito. Gruen smatra da je Kras u ovom slučaju mogao uvidjeti korisnost ovog političkog saveza na duže staze. Naime, velika distribucija zemlje donijela bi mu nove prilike za širenje pokroviteljstva, a povezanost sa Cezarom i Pompejom donijela bi mu mnogo veći utjecaj na političkoj sceni.[36]

[32] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 16-17; E. S. Gruen, 2009, 31.

[33] Plut., *Pomp*., 22-23; *Crass.*, 12; App., *Bell. civ*., 1, 121; usp. S. Bilić-Dujmušić, 2000, 16-17.

[34] E. S. Gruen, 2009, 31.

[35] O Prvom trijumviratu v. S. Bilić-Dujmušić, 2000, 18-20; E. S. Gruen, 2009, 30-32; Liv., *Per*., 103, 6; App., *Bell. civ*., 2, 9; Cic., *ad Att*., 2, 3, 3; Vell. Pat., 2, 44, 1-2; Florus, 2, 13, 9-13; Dio, 37, 54, 3-57, 3; Suet., *Caes*., 19; Plut., *Caes*., 13-14; *Crass*., 14; *Pomp*., 47.

[36] E. S. Gruen, 2009, 31.

Bilić-Dujmušić smatra da postoji mogućnost da se njegovo priključivanje ovom savezu nije moglo izbjeći jer mu je Cezar još uvijek dugovao posuđeni novac.[37]

Ovu koaliciju već je u 2. st. poprilično dobro okarakterizirao Flor (2, 13, 12) navodeći da je svaki od trijumvira uz potporu drugih nastojao zadobiti slavu za sebe.[38] Trijumviri nisu imali konkretan zajednički cilj, već je svaki od njih iz ove koalicije želio postići svoje specifične ciljeve koje nije mogao sam ostvariti.[39] Sakupljačima poreza je vraćena jedna trećina cijene koju su uplatili za pravo sakupljanja poreza u provincijama, što je bio jedan od razloga zbog kojeg se Kras našao u ovoj koaliciji, a ratificirano je i Pompejevo uređenje Istoka te dodjeljivanje zemlje njegovim veteranima.[40] Cezarov glavni razlog za ovu koaliciju, odnosno dobivanje provincije dostojne jednog konzula, a posebno pogodne za dokazivanje njegovih ratnih vještina, riješeno je pomoću zakona *Lex Vatinia de Caesaris provincia* koji je predložio tribun Publije Vatinije.[41] Ovim zakonom je Cezar dobio upravu nad Cisalpinskom Galijom i Ilirikom u trajanju od pet godina, tri legije, pravo da sam izabere svoje legate i osniva kolonije. Ovaj zakon bi se mogao okarakterizirati kao presedan zbog toga što su se konzulima u dotadašnjoj rimskoj političkoj praksi provincije dodjeljivale na samo godinu dana.[42] Izglasavanje Vatinijevog zakona označava vrlo važnu prekretnicu u izučavanju povijesti rimskih osvajanja, postupnog uređenja i na kraju romanizacije provincije Ilirik. U modernoj historiografiji najčešće se smatra da je Vatinijevim zakonom osnovana provincija Ilirik[43] i u tom kontekstu bi se ovaj zakon, prema Milivojeviću, mogao okarakterizirati kao primjer tzv. *leges provinciae*, odnosno kao primjer jednog od zakona koji definira odnos Rima

[37] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 18.

[38] Slično i Dio, 37, 55-57.

[39] Usp. S. Bilić-Dujmušić, 2000, 16.

[40] Dio, 38, 5,1; App., *Bell. civ*., 2, 13; usp. T. P. Wiseman, 2008, 372; R. Seager, 2002, 87.

[41] O *Lex Vatinia* vidjeti App., *Bell. civ*., 2, 13; Suet., *Caes*., 22 i 28; Plut., *Caes*., 14; *Pomp*., 48; *Cat. Min*., 33; *Crass*., 14; Dio, 38, 8, 5; Eutropius, 6, 17, 1; Oros., 6, 7, 1.

[42] D. Džino - A. Domić Kunić, 2013, 123-124.

[43] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 21; F. Milivojević, 2017, 150.

prema zajednicama određenog područja (i obratno) koje je na putu da postane provincija ili već je provincija.[44] S druge strane, ako provincija Ilirik nije bila osnovana donošenjem *Legis Vatiniae,* taj zakon neupitno donosi ime prvog poznatog upravitelja provincije Ilirik, Gaja Julija Cezara. Vatinijev zakon, odnosno način na koji je on donesen, također daje sliku načina funkcioniranja političkog pakta nazvanog Prvi trijumvirat, odnosno načina suradnje trijumvira. Naime, Plutarh (*Caes*., 14) izvještava da je Pompej, nakon što se oženio sa Cezarovom kćeri Julijom, doveo na Forum svoje naoružane ljude i dao da se izglasa *Lex Vatinia*. Ovaj primjer je samo jedna od potvrda Florove (2, 13, 12) definicije karaktera Prvog trijumvirata.

Ubrzo nakon što je izglasana *Lex Vatinia* iznenada je umro Metel Celer koji je upravljao Transalpinskom Galijom. Uz Pompejevu pomoć, Senat je dao Cezaru i upravu nad Transalpinskom Galijom.[45]

S obzirom na to da je Cezaru 54. g. pr. Kr. isticao prokonzulat nad Galijom i Ilirikom, trijumviri su se sastali u gradu Luki 56. g. pr. Kr. radi novog dogovora. Prema novom dogovoru stvorena je *Lex Pompeia Licinia* kojom je Cezaru produžena uprava nad navedenim provincijama na sljedećih pet godina, Kras je dobio u provinciju Siriju, a Pompej Hispaniju također na rok od pet godina te je dogovoreno da se njima dvojici osigura konzulat za sljedeću godinu.[46] Ovime je Cezar dobio upravu nad Ilirikom do 50. g. pr. Krista. Njegov prokonzulat, osiguran već zakonom *Lex Vatinia* iz 59. g. pr. Kr., započeo je 58. g. pr. Kr. jer

[44] F. Milivojević, 2017, 131 i 150.

[45] T. P. Wiseman, 2008, 371-372; S. Bilić-Dujmušić, 2000, 19-20; Suet., *Caes*., 22; Plut., *Caes*., 14; *Pomp*., 48; *Crass*., 14; *Cat. Min*., 33; App., *Bell. civ*., 2, 13; Dio, 38, 8, 3-5; Oros., 6, 7, 1; Eutropius, 6, 17; Vell. Pat., 2, 44, 5.

[46] Plut., *Cat. Min*., 41; *Caes*., 21; *Pomp*., 51; *Crass*., 14; Suet., *Caes*., 24; App., *Bell. civ*., 2, 17; S. Bilić-Dujmušić, 2000, 20-21.

je funkciju prokonzula mogao obnašati tek nakon isteka konzulata, a sam prokonzulat trajao je ukupno devet godina.[47]

3. NASTANAK PROVINCIJE ILIRIK

Kada je riječ o vremenu osnutka provincije Ilirik, Zippel je već u 19. st. napisao da u historiografiji toga vremena vlada opće mišljenje da je samostalna provincija Ilirik osnovana tek za vrijeme Cezara,[48] a čitajući suvremene rasprave, izgleda da situacija ni danas nije znatno drugačija.[49] Ono što nam povijesni izvori dopuštaju zaključiti je to da je Cezar prvi poznati prokonzul Ilirika. Ali, ne postoji niti jedan povijesni izvor koji bi direktno ukazao na vrijeme osnivanja ove provincije. Zbog toga povjesničari pokušavaju na osnovi postojećih informacija o rimskom osvajanju ovoga prostora odgovoriti na ovo pitanje. Shodno tome nastale su razne teorije o vremenu osnutka provincije Ilirik od kojih se ni jednu, upravo zbog nedostatka povijesnih izvora, ne bi trebalo *a priori* odbaciti niti prihvatiti. Postoje dvije teorije koje smještaju osnivanje provincije Ilirik u 2. st. pr. Krista. Prva od njih govori da je provincija Ilirik osnovana nakon poraza ilirskog kralja Gencija u Trećem rimsko-ilirskom ratu 168. g. pr. Krista.[50] Druga teorija veže osnivanje provincije Ilirik uz kampanju Lucija Cecilija Metela protiv Delmata 119./118. g. pr. Krista.[51] Ostale teorije smještaju osnivanje provincije Ilirik u 1. st. pr. Kr., a osnivanje se vezuje ili uz Koskonijevu kampanju protiv Delmata 78.-77. g. pr. Kr. jer Eutropije i Orozije navode da je Gaj Koskonije poslan u Ilirik s ovlastima prokonzula[52] ili uz Vatinijev zakon, odnosno uz početak Cezarovog prokonzulata u Iliriku.[53]

[47] Usp. F. Milivojević, 2017, 151.

[48] G. Zippel, 1877, 180.

[49] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 21; G. Novak, 2004[2], 53; F. Milivojević, 2017, 143-157. U ovim radovima vidjeti i drugu relevantnu literaturu.

[50] *Istra kroz vrijeme*, 2009, 92.

[51] G. Zippel, 1877, 18.

[52] Eutropius, *Brev.*, 6, 1-4; Oros., 5, 23. Literaturu u kojoj se argumentira ovo stajalište vidjeti kod M. Šašel Kos, 2000, 284.

Također postoje mišljenja da Ilirik nije bio samostalna provincija za vrijeme Cezarovog prokonzulata, već je bio tek dodatak Cisalpinskoj Galiji.[54]

Kako je već rečeno, neki smatraju da je provincija Ilirik mogla biti formirana nakon poraza ilirskog kralja Gencija u Trećem rimsko-ilirskom ratu.[55] Nakon što je poražen posljednji ilirski kralj Gencije, nastala je nova teritorijalna organizacija poraženog Ilirskog Kraljevstva prema kojoj je većina zajednica nekadašnjeg kraljevstva podijeljena na tri dijela.[56] Taj se prostor, koji se prema Šašel Kos protezao od područja Labeata vjerojatno do rijeke Naron, ustaljeno naziva rimskom Ilirijom.[57] Upravo bi se ovaj prostor mogao smatrati zametkom buduće rimske provincije Ilirik jer su Rimljani tu prvi put trajno ustanovili neku vrstu teritorijalne organizacije čijim su stanovnicima nametnuli danak i na taj način stvorili određen oblik protektorata.[58] No, može li se uistinu već nakon ovoga rata govoriti o osnivanju provincije Ilirik? Da bi se uopće moglo diskutirati o ovome pitanju, važno je istaknuti nekoliko aspekata. Prvo treba objasniti koje je značenje mogao imati pojam *provincia* u rimskom političkom životu. Latinski izraz *provincia* je u 2. st. pr. Kr. kod Plauta i Terencija te kasnije kod Cicerona označavao neko područje interesa ili sferu utjecaja.[59] Latinska riječ *provincia* prvotno je označavala nekakav zadatak ili odgovornost, a taj zadatak ili odgovornost su mogli biti vojnog karaktera, ali ne nužno.[60] Primjerice, riječ *provincia* se u javnim dokumentima u drugoj polovici 2. st. pr. Kr. koristila kao riječ koja je označavala

[53] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 21; F. Milivojević, 2017, 148-150.

[54] D. Džino, 2010, 81-82; D. Džino - A. Domić Kunić, 2013, 124; M. Šašel Kos, 2005, 337-338.

[55] *Istra kroz vrijeme*, 2009, 92. O rimsko-ilirskim ratovima vidjeti P. Cabanes, 2002, 144-175; J. J. Wilkes, 2000, 170-191; J. J. Wilkes, 1969, 13-29; M. Šašel Kos, 2005, 238-239.

[56] S. Čače - F. Milivojević, 2017, 428.

[57] M. Šašel Kos, 2005, 288.

[58] Slično i R. Matijašić, 2009, 125.

[59] J. Richardson, 2008, 565. Kod njega vidjeti i reference na navedene antičke autore.

[60] J. Serrati, 2013, 167.

odgovornost *quaestoris urbani*, čija je zadaća bila brinuti se o državnoj blagajni.[61] Pošto je *provincia* mogla označavati i neki vojni zadatak, pod ovim pojmom se moglo podrazumijevati neko geografsko područje unutar kojeg je magistrat imao *imperium*.[62] Kada su magistrati i promagistrati dobivali *provinciam* od Senata, moglo bi se prije reći da su oni dobivali nadležnost nad nekim geografskim područjem, nego upravu.[63] Kada su prvi magistrati dobivali nadležnost (*provinciam*) nad nekim područjem, bili su na to područje slani kao vojni zapovjednici. Prema tome, njihova glavna odgovornost bila je zapovijedanje vojskom koja je tamo bila smještena, a ta njihova funkcija je sama po sebi podrazumijevala mnoge kasnije funkcije koje je imao upravitelj provincije. Ako je Senat dao nekome nadležnost (*provinciam*) nad nekim područjem, nije moralo značiti da je to područje pripojeno Rimskoj Republici.[64] Dvostruko značenje riječi *provincia* ponajbolje se vidi u primjeru provincije Makedonije. Makedonija je prvi put dana vojnom zapovjedniku u nadležnost (*in provinciam*) 211. g. pr. Kr. kada su Rimljani vodili rat protiv Filipa V. To područje mu je dano u nadležnost (*in provinciam*) zbog lakšeg vođenja rata, ali to nije značilo da su ga Rimljani htjeli trajno zauzeti. Nakon završetka Prvog makedonskog rata, Makedonija više nije bila ni u čijoj nadležnosti (*in provinciam*), a slična je situacija bila i tijekom Drugog i Trećeg makedonskog rata. Nakon završetka Trećeg makedonskog rata, odnosno poraza kralja Perzeja 168. g. pr. Kr., konzul Emilije Paulo je, uz konzultiranje deseteročlane senatorske komisije, izdao zakone kojima je ukinuto Makedonsko Kraljevstvo te je područje bivšeg kraljevstva podijeljeno na četiri dijela koja su Rimu plaćala porez. No, kada je konzul Emilije Paulo napustio to

[61] J. Richardson, 2008a, 44.

[62] J. Serrati, 2013, 167.

[63] J. Richardson, 2008, 565. Možda bi najbolji prijevod latinske riječi *provincia* u ovom kontekstu bio „nadležnost“ pa će se u nastavku teksta nastojati koristiti taj prijevod da bi se napravila razlika između nadležnosti i kasnijeg pojma provincije.

[64] J. Richardson, 2008, 565.

područje, Makedonija je prestala biti u njegovoj nadležnosti (*in provinciam*).[65] Na ovom primjeru se može vidjeti da su Rimljani slali vojsku i njenog zapovjednika u neko područje s ciljem ratovanja te je tijekom ratovanja vojni zapovjednik imao nadležnost (*provinciam*) nad tim područjem i takav oblik djelovanja na stranom teritoriju su Rimljani nazivali *provincia*. Početak makedonskog provincijskog razdoblja u kasnijem smislu riječi „provincija" (pokrajina) uobičajeno se stavlja u razdoblje nakon Andriskovog poraza. Od njegovog poraza nadalje Senat je svake godine imenovao Makedoniju provincijom što je značilo da je rimska vojska sa zapovjednikom tamo trajno bila stacionirana.[66] Prema nekoj sažetoj definiciji provincija bi se mogla definirati kao geografsko područje s određenim granicama koje je imalo svoga namjesnika *cum imperio,* stalnu prisutnost vojske te administraciju.[67] Ali, važno je naglasiti da postojanje rimskih institucija na nekom području nije moralo značiti da je to područje provincija te da se u provincijama nisu morale odmah razviti institucije, jednostavno rečeno, institucije su mogle postojati na nekom području i prije uspostave provincije, a mogle su se i razviti nakon njenog osnivanja.[68] Kada je riječ o eventualnom osnivanju provincije Ilirik već nakon poraza ilirskog kralja Gencija, može se doći tek do nekih pretpostavki. Te pretpostavke se temelje na navedenom primjeru provincije Makedonije te Livijevom tekstu o odredbama mira koji je Rim nametnuo Ilirima.[69] Livije (45, 26, 12-15) piše da su Senat i

[65] J. Richardson, 2008, 566-567.

[66] J. Richardson, 2008, 567. F. F. Abbot (1915, 368) naveo je provinciju Ilirik i provinciju Makedoniju kada je nabrajao provincije koje su osnovane između 146. g. pr. Kr. i 120. g. pr. Kr.: „From 146 to 120 B. C. five new provinces were annexed, viz., Africa, Illyricum and Macedonia, Achaea, Asia, and Galia Narbonensis." Zbog izostanka argumentacije njegovog navoda, ne možemo znati zašto je osnivanje provincije Ilirik smjestio u tu godinu. Pošto je Ilirik i Makedoniju spomenuo kao jednu cjelinu, vjerojatno se radi o pretpostavci da je Ilirik bio pod upravom makedonskog namjesnika.

[67] Usp. J. J. Serrati, 2013, 167.

[68] J. Richardson, 2008, 568. Primjere Hispanije i Makedonije kojima se dokazuje ova tvrdnja v. kod J. Richardson, 2008, 567-570.

[69] J. Richardson (2008) piše: „The example of Paullus'settlement of affairs in Macedonia and Illyria in 167 has already been mentioned (..)". Iako on nigdje ne spominje Ilirik u istom kontekstu s Makedonijom osim na ovom

rimski narod Ilirima dodijelili slobodu, da će povući sve vojne posade s njihovog teritorija, da će Isejci, Taulanti, Pirusti, Daorsi te stanovnici Rizona i Olcinija uživati ne samo slobodu, već će biti oslobođeni i od plaćanja poreza, a svi ostali Iliri će plaćati Rimu polovicu poreza koji su do tada plaćali svom kralju. Uz to, bivše Ilirsko Kraljevstvo je podijeljeno na tri dijela. S obzirom na Livijev izvještaj o završetku rata, vrlo je malo vjerojatno da je tada osnovana provincija sa svim svojim karakteristikama iz kasnijih razdoblja jer nema nikakve naznake o službenoj prisutnosti rimske vojske (upravo suprotno!) niti o stalnoj magistratskoj službi *cum imperio*. S druge strane, moglo bi se pretpostaviti da se područje Ilirskog Kraljevstva, kao i Makedonija, moglo za vrijeme Trećeg rimsko-ilirskog rata nazivati provincijom u smislu da je bilo dano u nadležnost (*in provinciam*) pretoru Luciju Aniciju zbog vojnih operacija koje je vodio, za što ne postoji potvrda u izvorima. No, to područje nije moglo biti provincija u kasnijem smislu riječi, nego eventualno područje nad kojim je određeni magistrat dobio nadležnost, a već njegovim napuštanjem ovoga područja, ono se više nije nazivalo *provincia*. Ovakvo preslikavanje situacije u Makedoniji na rimsku Iliriju je možda i najdalje što bi se moglo otići u „potrazi“ za nekom vrstom provincije na ovom području u 168. g. pr. Kr.

Drugi važan aspekt je način osnivanja provincija. Rimljani nisu imali istu praksu djelovanja pri osnivanju provincija jer je politička situacija prilikom osnivanja različitih provincija iziskivala specifičan način djelovanja i zbog toga ne možemo ustanoviti neki *modus operandi* koji bismo komparativnom analizom osnivanja neke provincije mogli u potpunosti primijeniti na Ilirik. Drugim riječima, nisu sve provincije osnovane na isti način jer nije postojao zakon koji bi definirao proceduru osnivanja. Rimsko zakonodavstvo nije poznavalo pravni termin *lex provinciae*, već je on produkt historiografije 19. st. koja je

mjestu, pretpostavljam na osnovi ove rečenice da je za Ilirik vrijedila ista analiza kao i za Makedoniju. S tim na umu je napravljena ova usporedba Makedonije i Ilirika.

pretpostavljala da je morao postojati zakon čijom se ratifikacijom osnivala provincija.[70] Proces osnivanja provincija bio je u stvarnosti mnogo složeniji. Prije donošenja tzv. *lex provinciae*, odnosno službenog osnivanja provincije, za područje buduće rimske provincije najčešće je bio izglasan cijeli niz zakona koji bi se mogli nazvati *leges provinciae,* iako ni taj termin nije bio poznat rimskom zakonodavstvu. Takvi zakoni su se uglavnom donosili nakon uspješnih vojnih intervencija, a uređivali su odnose i obaveze zajednica na tom području prema Rimu. Svakom sljedećom uspješnom vojnom intervencijom na tom području donosili su se novi zakoni, a uređenje tog područja postajalo je sve više definirano. Tim procesima se stvarala struktura provincije.[71] U tom kontekstu se može reći da su mjere kojima je Rim uredio stanje u rimskoj Iliriji 167. g. pr. Kr. bile početak uređenja buduće provincije Ilirik.[72]

Desetak godina nakon uređenja ovog područja Daorsi i Isejci, za koje je Livije (45, 26, 12-15) rekao prilikom opisa sređivanja prilika na teritoriju bivšeg Ilirskog Kraljevstva da će uživati slobodu i biti oslobođeni plaćanja poreza, žale se da Delmati pustoše njihova područja te traže pomoć Rima.[73] Zbog toga Rimljani prvo šalju Marcija Figula 156. g. pr. Kr., a rat završava u korist Rima Scipion Nazika godinu dana kasnije.[74] Nakon ovog poraza Delmati se opet pojavljuju u izvorima 119. g. pr. Kr. kada je protiv njih ratovao Lucije Cecilije Metel. Zippel smatra da je samostalna provincija Ilirik osnovana 118. g. pr. Kr., odnosno nakon što je Lucije Cecilije Metel porazio Delmate. Zippel piše da su konzuli u kampanjama protiv Japoda 129. g. pr. Kr. i protiv Segeste 119. g. pr. Kr. istovremeno u oba slučaja imali i upravu nad Galijom pa tvrdi da su od pohoda Sempronija Tuditana 129. g. pr.

[70] F. Milivojević, 2017, 128.

[71] F. Milivojević, 2017, 131-132.

[72] Usp. F. Milivojević, 2017, 140.

[73] Polib,. *Hist*., 32, 9.

[74] O Prvom rimsko-delmatskom vidjeti App., *Illyr*., 11; Polib, *Hist.*, 32, 9; 32, 13; 32, 14; Zonaras, 9, 25; Frontin., *Strat*., 3, 6, 2; Ampelius, 19, 11; Strabo, 7, 5, 5; Liv. *Per.*, 47.

Kr. pa na dalje „iliričkа i galska uprava bile u jednoj ruci“.[75] Situacija se promijenila 118. g. pr. Kr. kada se u Iliriku Lucije Cecilie Metel borio protiv Delmata, a u Galiju je bio poslan konzul Kvint Marcije. Po njegovom mišljenju, provincija Ilirik je osnovana 118. g. pr. Kr. jer je Metel sam zapovijedao Ilirikom, a pedesetak godina kasnije je Ilirik navodno bio samostalna provincija.[76] Najdetaljniji opis Metelove kampanje donosi Apijan (*Illyr*., 10),[77] a sam izvještaj je podosta konfuzan i izgleda kao kratak sadržaj nekog detaljnije opisanog događaja. Apijan je napisao da je za vrijeme konzula Cecilija Metela objavljen rat Delmatima, ali ne zato što su oni bili krivi, već zato što je on želio trijumf, da je Metel prezimio među Delmatima u Saloni i bio primljen prijateljski, a kad se vratio u Rim, dobio je trijumf.[78] Iz druga dva izvora znamo da je Metel itekako ratovao jer je od plijena sagradio Kastorov hram[79] te dobio nadimak *Delmaticus*.[80] Iz ovih izvora se jedino može sa sigurnošću zaključiti da je Metelova kampanja protiv Delmata bila uspješna, ali izvori ne ukazuju na osnivanje provincije.

Izvori prvi put spominju da je netko poslan u Ilirik s ovlastima prokonzula 78. g. pr. Kr. kada je Gaj Koskonije ratovao protiv Delmata.[81] Eutropijevu informaciju da je prokonzul Gaj Koskonije „završio rat“ Bilić-Dujmušić tumači na način da to ne znači samo da je izvojevao pobjedu, već i da je i uredio prilike na tom terenu. Konkretno, on tvrdi da su Delmati bili prisiljeni pokoriti se Rimu, plaćati tribut, da je Saloni vraćen prethodni status te da je Delmatima vjerojatno ovom prilikom oduzeta Promona, koja je imala strateški jako

[75] G. Zippel, 1877, 188: „ (…) in der That die illyrische und gallische Verwaltung in einer Hand lagen.“

[76] G. Zippel, 1877, 188-189.

[77] Eutropije (*Brev*., 4, 23) i Livije (*Per*., 62) samo navode da je Cecilije Metel porazio Delmate.

[78] Više o ovoj kampanji v. u S. Bilić-Dujmušić, 2011, 143-169.

[79] Ascon., *Pro Scauro*, 24; Cic., *In Verr*., 2, 1, 154.

[80] *Acta triumph. Capitolina* frag. XXIV.

[81] Eutropius, *Brev.*, 6, 1-4; Oros., 5, 23. Literaturu u kojoj se zastupa mišljenje da je G. Koskonije bio namjesnik provincije Ilirik vidjeti kod M. Šašel Kos, 2000, 284.

važan položaj, te dana Liburnima.[82] Čače navodi da je za Koskonijeve kampanje mogao biti uspostavljen određen sustav dominacije Rima na primorskom području budućeg Ilirika i da se tada Liburnija mogla konstituirati kao zajedništvo čiju su jezgru činile liburnske općine u sjevernoj Dalmaciji, a bile su joj pridružene i kvarnerske općine te Promona.[83] Činjenica da je Koskonije poslan u Ilirik s prokonzulskim ovlastima ne mora nužno značiti da je Ilirik već bio provincija, već da je na to kritično područje poslan Koskonije kojem je tijekom rata to područje dano u nadležnost (*in provinciam*) (v. gore), a na kraju je moguće da je Koskonije donio neke odredbe o uređenju toga područja kao što je napravio i Lucije Anicije u Iliriji, iako Anicije nije bio prokonzul. Milivojević iznosi mišljenje da je Koskonijevo zaduženje posljedica Sulinog uređenja Republike prema kojem se svaki vojskovođa šalje s autoritetom nad cijelom provincijom ili u ovom slučaju nad protektoratom.[84]

Kako je već rečeno u uvodu ovog poglavlja, u historiografiji prevladava mišljenje da je provincija Ilirik osnovana upravo s *Lex Vatinia* iz 59. g. pr. Kr. koji je dao Cezaru upravu nad Cisalpinskom Galijom i Ilirikom. Bilić-Dujmušić smatra da je provincija Ilirik osnovana ovim zakonom jer izvori Ilirik prije toga ne spominju kao provinciju, a nakon toga ga se redovito u izvorima navodi kao provinciju. Prema njegovom mišljenju, Ilirik je prije ovog zakona bio pod upravom namjesnika Makedonije, a kao argument ističe Apijanovu zabilješku da je „ilirske događaje“ pridružio povijesti Makedonije jer nije imao dovoljno materijala za cijelu knjigu.[85] Milivojević sasvim logično navodi da je Apijan pridružio „ilirske događaje“

[82] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 241. Više o Promoni vidjeti ovdje u poglavlju 4. 3.

[83] S. Čače, 2013a, 26. Teza o tome da je Koskonije dodijelio Promonu Liburnima zastupa se također i u S. Čače, 1989, 87; S. Čače, 1993a, 10; S. Čače, 2012, 26; S. Čače - F. Milivojević, 2017, 434; M. Šašel Kos, 2005, 346; F. Milivojević, 2017, 244-245.

[84] F. Milivojević, 2017, 142. Milivojević je sve rimske intervencije na ovom prostoru nakon uspostave protektorata 167. g. pr. Kr. prikazao kao akcije koje su za cilj imale zaštititi i proširiti postojeći protektorat. Više vidjeti u F. Milivojević, 2017, 142-143.

[85] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 21.

povijesti Makedonije jer Apijan, kao što i sam kaže,[86] nije imao dovoljno materijala za zasebnu knjigu, a pripajanje ove knjige povijesti Makedonije je logično zbog toga što je povijest rimsko-makedonskih te rimsko-ilirskih ratova toliko povezana da događaji na tom prostoru čine jedinstvenu povijest sukoba stanovnika tih područja s Rimom. Također, upravitelj Makedonije nije vojno intervenirao na području Ilirika, već su tu bili slani posebni zapovjednici s vojskom.[87] Milivojević smatra da je Ilirik formiran kao provincija onoga trenutka kada je Cezar dobio upravu nad njim. Rim je sve probleme na području buduće provincije Ilirik koji su iziskivali vojnu intervenciju u razdoblju od 168. g. pr. Kr. pa na dalje rješavao brzo i efikasno. Te intervencije nisu bile usmjerene na cijelo područje koje je bilo pod rimskim protektoratom nad Ilirijom, već samo na dijelove, onako kako je situacija zahtijevala, a nikada nije bila ugrožena ni Italija. Zbog toga nije bila potrebna stalna prisutnost vojske ni upravitelja na tom području te se, prema njegovom mišljenju, ne može govoriti o osnivanju provincije prije Cezarovog prokonzulata.[88] Čače smatra da je za vrijeme Cezarovog prokonzulata sjeverozapadna granica Ilirika bila na Timavu, otkud počinje područje Histra, uključujući možda i zajednice u zaleđu do granica kraljevstva Norika. Dalje prema jugu, područje provincije Ilirik bi obuhvaćalo i jedan dio Japoda. S obzirom na to da je središte ovih Japoda bilo Arupij na Gackom polju, postoji i mogućnost da je dio Like bio uključen u provinciju. Područje između Gračaca i Une je pripadalo Ditionima i to područje se treba isključiti iz granica provincije Ilirik, a s obzirom na to da je granica Liburna i Ditiona smještena između gornjih tokova rijeka Krke i Zrmanje, vjerojatno je to bila i granica tadašnjeg Ilirika. Od rijeke Krke prema jugu se proteže delmatsko područje, ali je teško odrediti granicu provincije u unutrašnjosti delmatskog područja kao što nije poznata ni

[86] App., *Bell. civ.*, 5, 145.

[87] F. Milivojević, 2017, 84-86. Tu također vidjeti i detaljniju argumentaciju koja govori u prilog tome da Ilirik nije bio pod jurisdikcijom makedonskog upravitelja.

[88] F. Milivojević, 2017, 148-150.

granica oko gornjeg toka rijeke Neretve. Južna granica provincije bi bila smještena u nizinu Skadarskog jezera i uz donji tok Drima.[89] Suprotno ovom mišljenju Matijašić navodi da rimski posjed tada nije obuhvaćao delmatsko područje, odnosno geografski prostor između rijeka Krke i Neretve.[90]

U historiografiji postoje i mišljenja da Ilirik za vrijeme Cezarovog prokonzulata nije bio samostalna provincija, već dodatak Cisalpinskoj Galiji. Džino iznosi mišljenje da su Cezarovi suvremenici na Ilirik gledali kao na dio Cisalpinske Galije jer Ciceron u svom govoru *De provinciis consularibus* iz 56. g. pr. Kr. spominje samo „dvije Galije" pod Cezarovom upravom.[91] Šašel Kos je istoga mišljenja, a svoje stajalište argumentira tezom da je Ilirik bio vojna provincija u kojoj je upraviteljeva vlast bila ugrožena u najmanju ruku od Delmata i Pirusta, a područje provincije nije bilo jasno ograničeno i za njega se jednom godišnje nije birao promagistrat koji bi konsolidirao rimsku vlast.[92] Glavni problem ovako argumentiranih stajališta je taj što nemaju uporište u povijesnim izvorima. Kada je riječ o Vatinijevom zakonu i dodjeljivanju Cisalpinske Galije i Ilirika Cezaru, većina izvora jasno govori o dvije različite provincije.[93] Pošto je provincija morala imati jasno definirane granice koje su određivale sferu vlasti njenog upravitelja,[94] ako je Ilirik i bio dio Cisalpinske Galije, to bi značilo da provincija nije imala jasne granice. Ovakva logika nameće pogrešan zaključak da ni Cisalpinska Galija nije bila provincija. Pacificirano područje također nije relevantan

[89] Ovo su sažeti zaključci referata S. Čače održanog na Prvom kongresu hrvatskih povjesničara 1999. g., a prenio ih je S. Bilić-Dujmušić, 2000, 27-28. Prema mišljenju M. Šašel Kos (2000, 286) Histrija nikad nije bila dio provincije Ilirik, osim ako je provincija osnovana odmah ili ubrzo nakon Oktavijanove kampanje u Iliriku.

[90] R. Matijašić, 2009, 125.

[91] D. Džino, 2010, 81-82; D. Džino - A. Domić Kunić, 2013, 124.

[92] M. Šašel Kos, 2005, 337-338. Tu vidjeti i drugu relevantnu literaturu.

[93] Izvori koji govore o dodjeljivanju Ilirika Cezaru: Dio, 38, 8, 5; Eutropius, *Brev*., 6, 17, 1; Oros., 6, 7, 1; Suet., *Caes*., 22; Plut., *Cat. Min*., 33; *Caes*., 14; *Pomp*., 48. Izvori koji spominju samo dvije Galije: App., *Bell. Civ*., 2, 2, 13; Vell. Pat., 2, 44, 5; Plut., *Crass*., 14; Cic., *Prov. cons*., 2, 3.

[94] Usp. J. J. Serrati, 2013, 167.

faktor koji bi definirao provinciju. Drugim riječima, ugrožavanje rimske vlasti od strane Delmata i Pirusta nije dostatan argument da Ilirik ne bi bio provincija jer je upravitelj provincije bio zapovjednik vojske koja je bila stacionirana na tom području i služila mu je, između ostalog, za ratovanje unutar provincije.[95] Džinov argument da Ciceron spominje samo dvije Galije je jednostavno izvađen iz konteksta Ciceronovog govora i kao takav ne može biti valjan. Naime, kada je Ciceron izrekao ovaj govor, u Senatu se raspravljalo o davanju prokonzulskih ovlasti za 54. g. pr. Krista. Iz tog teksta se da iščitati da su neki namjeravali oduzeti Cezaru jednu od Galija te se tom prilikom Ciceron založio da Cezar ostane i dalje namjesnik Galija jer je rat još trajao. S obzirom na kontekst, odnosno temu rasprave u kojoj se govorilo o ratu u Galiji, Ciceron nije imao potrebe spominjati Ilirik.[96]

Najveći problem kod određivanja vremena osnutka provincije Ilirik je taj što postojeći povijesni izvori prije Cezarovog prokonzulata ne donose dovoljno informacija o ovom području pa nismo u mogućnosti kontinuirano pratiti zbivanja u Iliriku i ustanoviti jesu li prije Cezara postojali neki namjesnici provincije, što bi onda značilo da je provincija mogla biti osnovana i prije Vatinijevog zakona. Oslanjajući se na dostupne informacije jedino se može sa sigurnošću utvrditi da je Cezar prvi poznati prokonzul Ilirika.

[95] Usp. F. Milivojević, 2017, 157-168.

[96] F. Milivojević, 2017, 163-164.

4. CEZAROVO DJELOVANJE U ILIRIKU

4. 1 Cezarove posjete Iliriku

4. 1. 1 Planirani posjet 57./56. g. pr. Kr.

Kao prokonzul Ilirika Cezar je sigurno imao više planova s ovom provincijom nego što ih je uspio sprovesti i vjerojatno ih je mnogo više sproveo nego što mi danas znamo. Zaokupljen ratnim stanjem u Galiji, Cezar svoj prvi posjet Iliriku planira tek 57. g. pr. Kr., skoro dvije godine nakon preuzimanja uprave nad provincijom. U svojim „Komentarima o galskom ratu“ Cezar navodi da je naredio germanskim poslanicima da dođu k njemu početkom drugog ljeta, jer se žurio u Ilirik i Italiju,[97] a nakon što je zaključio da je Galija umirena, zaputio se početkom zime u Ilirik da bi bolje upoznao tu zemlju i njene stanovnike.[98] Međutim, ove Cezarove bilješke ne potvrđuju da je Cezar doista bio u Iliriku, već samo njegove planove za posjet provinciji, a na sumnju u njegov posjet navodi i rečenica koju je napisao odmah nakon što je iznio svoje planove o posjetu provinciji Iliriku rekavši da je tada iznenada izbio rat u Galiji.[99] Naime, Publije Kras se sukobio s Venetima, narodom koji je živio na obalama Atlanskog oceana, te je zamolio Cezara za pomoć. Cezar je zapovjedio da se sagradi brodovlje na rijeci Ligeru i krenuo prema svojoj vojsci čim mu je dopustilo vrijeme.[100] Analizirajući Cezarov opis rata protiv Veneta gdje opisuje njihovu strategiju rata koja im je uvelike pomogla usred ljeta,[101] Milivojević smatra da je taj rat počeo u svibnju 56. g. pr. Krista. Kao glavni razlog ističe to da rimski brodovi nisu bili prilagođeni uvjetima plovidbe koji vladaju na Atlantiku pa je Cezaru bilo jasno da te operacije ne može poduzeti zimi, već u proljeće ili ljeto, a za to vrijeme bi imao vremena napraviti adekvatne brodove i mobilizirati

[97] *Bell. gall.*, 2, 34.

[98] *Bell. gall.*, 3, 7.

[99] *Bell. gall.*, 3, 7.

[100] *Bell. gall.*, 3, 7-9.

[101] *Bell. gall.*, 3, 12.

veslače iz provincije.[102] S obzirom na natpis o poslanstvu Isejaca i Salonitanaca Cezaru koji se datira 3. marta 56. g. pr. Kr.[103] te uzevši u obzir da u izvorima ne postoji ni jedan podatak koji bi potvrdio Cezarovu prisutnost u Cisalpinskoj Galiji u razdoblju od kraja 57. g. pr. Kr. do početka marta 56. g. pr. Kr., Cezar je, prema Milivojeviću, vjerojatno sproveo svoje planove o posjeti Ilirika u djelo te u tom periodu boravio upravo u ovoj provinciji.[104] Ako uzmemo u obzir natpis iz marta 56. g. pr. Kr. koji govori o Cezarovoj arbitraži zbog nekakvog spora, a u kojem se spominju stanovnici Ise, Epetija, Tragurija, Jadera i Salone,[105] postavlja se pitanje zašto bi poslanstvo išlo namjesniku u Akvileju da on riješi nekakav spor, ako je on nedavno boravio u provinciji? Naime, u natpisu se najvjerojatnije radi o zahtjevu Isejaca da im se potvrde prava na plovidbu Manijskim zaljevom,[106] a jedan takav spor nije mogao nastati odjednom, već je on, kako Milivojević tvrdi, posljedica dolaska konventa rimskih građana u Salonu i njihovog preuzimanja trgovine na srednjem Jadranu.[107] Matijašić smatra da je Cezar na ovaj posjet bio motiviran političkim razlozima jer je želio ojačati svoj položaj među stanovnicima Ilirika, posebno rimskim građanima, ali i lokalnim zajednicama, prvenstveno među Histrima i Liburnima, a vjerojatno i priobalnim Delmatima.[108] Prema Wilkesovu mišljenju, Cezar je vjerojatno imao namjeru posjetiti srednju Dalmaciju, odnosno rimske građane u Saloni i Naroni.[109] Šašel Kos je mišljenja da je Cezar planirao posjet Iliriku da bi učvrstio svoj politički položaj među Italicima i lokalnim elitama, ali ona smatra da Cezar nije

[102] F. Milivojević, 2017, 210-211.

[103] Više o natpisu vidjeti u nastavku teksta.

[104] F. Milivojević, 2017, 214-215.

[105] Transkripciju natpisa vidjeti u R. K. Sherk, 1969, 140, nr. 24. Više o ovom natpisu vidjeti ovdje u poglavlju 4.2.

[106] S. Čače, 1999, 75-77.

[107] F. Milivojević, 2017, 335.

[108] R. Matijašić, 2009, 127.

[109] J. J. Wilkes, 1969, 38.

posjetio Ilirik ovom prilikom zbog pobune Veneta u Galiji.[110] Da je Cezar doista sproveo svoje planove o posjeti Iliriku u djelo u zimu 57./56. g. pr. Kr., uz pretpostavku da je planirao posjetiti upravo područje današnje srednje Dalmacije, vjerojatno bi riješio spor zbog kojeg mu je bilo upućeno izaslanstvo u rano proljeće 56. g. pr. Kr. za vrijeme svog boravka u provinciji.

4. 1. 2 Napad Pirusta na Ilirik 54. g. pr. Kr.

O sljedećoj Cezarovoj nakani odlaska u Ilirik znamo ipak malo više nego o prvoj, ali ne mnogo. Jedini izvor za ovaj posjet su opet Cezarovi „Komentari o galskom ratu". U vrlo kratkom opisu Cezar piše da se uputio u Ilirik jer su Pirusti pustošili najbliže krajeve rimske provincije. Kada je došao u to područje, zatražio je od gradova da skupe vojnike. Kada je ta vijest došla do Pirusta, poslali su Cezaru zapovjednike da mu kažu da se te provale nisu dogodile zaključkom narodnih vlasti te da su oni spremni nadoknaditi štetu. Cezar je zatražio od njih taoce i zaprijetio im ako ne budu poštovali njegov zahtjev da će s vojskom ući u njihovu zemlju. Kad su Pirusti doveli taoce kako je bilo dogovoreno, Cezar je u gradovima imenovao suce da procjene štetu i odrede nadoknadu. Nakon održanih sudskih rasprava, vratio se u Cisalpinsku Galiju.[111] Novak tvrdi da je Cezar do područja koje su Pirusti napadali, odnosno do juga provincije, stigao morskim putem jer je put preko Bosne i Like bio mnogo teži.[112] Pirusti, narod za koji Cezar piše da je ugrožavao Ilirik, isti je onaj narod za koji Livije (45, 26, 12-15) pri opisu sklapanja mira Rimljana s Ilirima nakon Gencijevog poraza piše da su oslobođeni davanja poreza Rimu te nije jasan povod zbog kojeg su upadali u Ilirik. Iz navedenog izvora se može samo zaključiti da su ti napadi bili inicijativa pojedinaca, a ne volja cijelog naroda. Shodno tome možemo pretpostaviti da se vjerojatno radilo o upadima pljačkaške naravi bez nekog konkretnog političkog cilja. Pretpostavlja se da su upadali u

[110] M. Šašel Kos, 2005, 342.

[111] *Bell. gall*, 5, 1-2.

[112] G. Novak, 1949, 72.

područje Skodre[113] i Rizona, odnosno u područje gdje su se nalazili razvijeniji gradovi provincije koji su imali privilegiju kovanja novca.[114] Džino smatra da je područje napada moglo biti i Narona, odnosno područje rimskih saveznika Daorsa.[115] Treća mogućnost je da je napad bio usmjeren na područje južne iliričke obale, odnosno područje Lisa. Povod ovakvom tumačenju je Cezarov podatak da je u Lisu postojao konvent rimskih građana kojem je Cezar pomogao da utvrdi grad (*Bell. civ*., 3, 29), ali napad Pirusta nije nigdje spomenut kao razlog utvrđivanja grada.[116] Činjenica da je Cezar počeo sakupljati vojsku vjerojatno je uplašila Piruste koji su bili spremni na miran način riješiti ovu situaciju. No, mirno rješenje situacije odgovaralo je i Cezaru jer su do njega vjerojatno stizale vijesti o nemirima u Galiji, a pripremao se i za nove ratne operacije protiv germanskih i britanskih zajednica.[117]

Pošto je Cezar tijekom svog prokonzulata bio zauzet galskim ratovima, probleme u Iliriku je rješavao „u hodu" što najbolje oslikava ovaj primjer rješavanja situacije u Iliriku. Ali situacija će se početi mijenjati na kraju prokonzulata zbog neprilika koje su izazvali Delmati, a posebno tijekom građanskog rata protiv Pompeja kad se Ilirik pokazao izuzetno važnom strateškom prednošću. U opisu Cezarovog boravka u Iliriku 54. g. pr. Kr., zadnja rečenica ima vrlo velik značaj: „Hic confectis rebus conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur (…)", odnosno: „Poslije toga Cezar je održao sudske rasprave i onda se vratio u Ovostranu Galiju (…)".[118] Ova rečenica sugerira da je u Iliriku tada održan sudbeni konvent. Sudbeni konventi su nastali zbog toga što su upravitelji provincija imali i zakonodavne ovlasti, a nisu mogli biti na više mjesta odjednom pa su na određenim mjestima okupljali zajednice s tog područja s ciljem rješavanja određenih problema. Ti problemi su mogli biti

[113] R. Matijašić, 2009, 128; M. Šašel Kos, 2005, 343.

[114] F. Milivojević, 2017, 221-222.

[115] D. Džino, 2010, 85.

[116] M. Šašel Kos, 2005, 343.

[117] F. Milivojević, 2017, 223.

[118] *Bell. gall*., 5, 2.

vezani za sigurnost provincije, redovito davanje tributa, pritužbe nekih oštećenih zajednica upravitelju provincije i slično.[119] Ovdje se vjerojatno radi o prvom dokumentiranom sudbenom konventu u Iliriku na kojem je održano više parnica. Mjesto održavanja ovog konventa bilo bi najlogičnije smjestiti u Naronu jer Plinije (*N. h.*, 3, 142) govori da je Narona bila središte trećeg konventa koji je obuhvaćao upravo ovo područje koje je Cezar posjetio.[120]

4. 2 Iliričko izaslanstvo Cezaru i legat Kvint Numerije Ruf

Za vrijeme Cezarovog prokonzulata uz Isu se vežu dva vrlo značajna natpisa koja barem malim dijelom rasvjetljavaju Cezarovu prokonzulsku djelatnost u Iliriku.

Prvi natpis, pronađen u Saloni, svjedoči o prokonzulovoj arbitraži povodom nekakvog spora, a sastoji se od tri fragmenta.[121] Tekst glavnog dijela natpisa glasi:[122]

„U godini kad su konzuli bili Gnej Lentul Marcelin i Lucije Marcije Filip a petog dana prije nona martovskih, odnosno u godini kad je hieromnamon bio Zopiros, mjeseca artemitija… Pamfil sin Pamfilov, Kleempor sin Timasionov i Filoksen sin Dionizijev pođoše kao poslanici u Akvileju k Gaju Juliju Cezaru. Gaj Favenije sin Gajev iz tribusa Fabia govorio je o slobodi Isejaca i o prijateljstvu između Rimljana i Isejaca…".

U druga dva fragmenta se govori se o zemlji i međama, spominje se savezništvo, a pri kraju se govori o jamstvima slobodne plovidbe unutar Manijskog zaljeva.[123] Suić je u svom, kako sam navodi, „malo slobodnijem prijevodu", fragment A preveo na sljedeći način:

„ …… dobili su oprost od

[119] F. Milivojević, 2017, 260; tamo vidjeti i drugu relevantnu literaturu.

[120] F. Milivojević, 2017, 271-273.

[121] Potpunu transkripciju natpisa vidjeti u R. K. Sherk, 1969, 140, nr. 24.

[122] Prijevod teksta natpisa preuzet od B. Gabričević, 2015, 55.

[123] S. Čače, 1999, 74.

(plaćanja) emporija[124] Isejci i s

njima Tragurioni i Epetini, a

od Rimljana Iadastini i Sa-

lonitanci. Naime, Tragurini

i Epetini su preko simpolitije

u zajednici, pa zajedno s Isejcima mogu ploviti

nesmetano po Manijskom zaljevu.“[125]

Prema tekstu ovog natpisa, iz glavnog dijela natpisa se može iščitati datum arbitraže: prema konzulima smješta se u 56. g. pr. Kr. 3. marta („petog dana prije nona martovskih“). Cezaru u Akvileju su došla tri Grka i jedan rimski građanin, koji je počeo govoriti o prijateljstvu Ise i Rima. Nastavak teksta nedostaje, ali može se pretpostaviti da je tekst bio poduži jer je vjerojatno sadržavao izlaganje Gaja Gavenija te Cezarov odgovor.[126] Sami razlog slanja delegacije je nažalost samo djelomično sačuvan; znamo da se od Cezara traži da sudjeluje u rješenju nekog spora. Zbog fragmentarnosti natpisa u historiografiji postoji nekoliko stajališta o razlozima traženja Cezarove arbitraže. Tako Matijašić smatra da se moglo raditi o sukobu Isejaca, odnosno stanovnika Tragurija i Epetija, sa Salonitancima ili o sukobu Grka i Rimljana s jedne, a Delmata s druge strane. Ova druga varijanta mu se čini vjerojatnijom jer se izaslanstvo sastojalo od trojice Grka i Rmljanina te zbog toga što se iz teksta naslućuje pozitivno rješenje za Isejce, a pošto je spomenik nađen u Saloni, vjerojatno je spor bio riješen i u njihovu korist. Treća mogućnost je da se odluka odnosila na potvrđivanje nekih stečenih

[124] Suić umjesto čitanja horíon „granica“, predlaže čitanje emp]oríon „emporija“ , odnosno „pristanište“(Suićevo mišljenje preuzimam iz S. Čače, 1999, 75).

[125] M. Suić, 1966 [1996], 326.

[126] S. Čače, 1999, 73.

prava Isejaca na plovidbu i trgovinu Manijskim zaljevom.[127] Varijanta sukoba Isejaca i Salonitanaca s jedne te Delmata s druge strane koju predlaže Matijašić se čini vrlo malo vjerojatnom, prvenstveno ako poznajemo delmatski odnos prema Cezarovim, i rimskim zahtjevima kroz povijest općenito.[128]

Suić je, za razliku od Matijašića, ipak skloniji mišljenju da se radi o sporu pripadnika salonitanskog konventa s Isejcima. On navodi da se u preambuli Isejci pozivaju na svoju slobodu i prijateljstvo s Rimom, a Rim im jamči na temelju prijateljstva i savezništva vlastitu politiju i pravo da se služe svojim zakonima.[129] Isa, a prvenstveno njezine naseobine na obali, Epetij i Tragurij, vjerojatno su dobro zarađivali na izmjeni dobara s unutrašnjosti. Osnivanjem konventa rimskih građana u Saloni, ta se situacija počela mijenjati. Pripadnici konventa po svoj prilici bili su pripadnici financijskog svijeta. Suić smatra da je konvent ugrozio isejsku trgovinu na dva načina: u pomorskoj trgovini i izmjeni dobara sa zaleđem. On smatra da je moguće da je dolaskom rimskog stanovništva uveden sistem plaćanja carinskih pristojbi te da je to izazvalo nesporazume i sukobe. Naplaćivanjem dadžbina za svu robu koja je ulazila ili izlazila iz luke Salone, isejski interesi bi bili ugroženi, a taj se sistem mogao proširiti i na šire područje koje je Isa smatrala svojim.[130] Glavni problem kod pretpostavki da se u ovom sporu radilo o sporu Isejaca s konventom rimskih građana je taj što Gaj Gavenije kao rimski građanin govori o slobodi Isejaca te o prijateljstvu Rimljana i Isejaca. Zbog toga se postavlja pitanje zašto bi jedan rimski građanin zastupao isejske interese upućene direktno protiv konventa rimskih građana? S obzirom na to da je konvent rimskih građana vjerno pristao uz Cezara tijekom građanskog rata, zbog čega je Cezar bio izuzetno zahvalan Rimljanima i

[127] R. Matijašić, 2009, 128. Slično i J. J. Wilkes, 1969, 38-39.

[128] Dobar primjer je svakako situacija oko Promone koja se dogodila nekoliko godina kasnije (o tome vidjeti ovdje poglavlje 4. 3).

[129] M. Suić, 1966 [1996], 319.

[130] M. Suić, 1966 [1996], 321-324.

njihovim ženama u Saloni,[131] teško je povjerovati da je u ovom sporu donesena bilo kakva odluka koja je štetila interesima konventa rimskih građana u Saloni.[132]

Čače iznosi interpretaciju prema kojoj su nastale napetosti zbog kojih je prokonzul morao intervenirati imale opseg mnogo širi od okolice Salone. On smatra da je Manijski zaljev ovdje spomenut u funkciji morskog puta za Naronu, a to bi značilo da se ovdje radilo o širim interesima Isejaca i njihovih općina.[133] Pošto se na natpisu spominju i Jadastini (liburnski *socii*), interesi oko koji se spori svakako se ne mogu ograničiti na okolicu Salone. S obzirom na to da se na natpisu pojavljuju sintagme koje izražavaju isejsko prijateljstvo i vjernost Rimu, logično je pretpostaviti da su se na natpisu nalazile odredbe koje su definirale i štitile interese Isejaca. U tom kontekstu isejska prava vezana za korištenje plovnog puta za Naronu doista bi predstavljala isejski životni interes.[134] Za razliku od Suića koji prihvaća teoriju da su Jadastini zapravo stanovnici oko rijeke Jadro u Saloni,[135] Čače sasvim logično u Jadastinima s ovoga natpisa vidi Liburne iz Jadera. Prema tome, ovaj natpis svjedoči o ulozi Liburna iz Jadera u trgovačkim i drugim odnosima u srednjodalmatinskom dijelu Jadrana na liniji Jader - Salona - Narona, a to bi također bila i zona isejskih trgovačkih interesa.[136] Pretpostavku da Cezar možda i nije udovoljio svim isejskim zahtjevima zbog čega bi Isa kasnije prešla na Pompejevu stranu u građanskom ratu,[137] Čače pobija konstatirajući da su Isejci prešli na Pompejevu stranu nakon poraza Dolabeline flote i G. Antonija na Krku. U ovom postupku Ise Čače vidi oportunistički, ali i logičan izbor jer bi u protivnom Oktavijeva flota bez problema zauzela Epetij i Tragurij, otok Vis bi bio opustošen, a Isa bi vjerojatno

[131] *Bell. civ.*, 3, 9.

[132] Usp. P. Culham, 1993, 59.

[133] Čače argumentirano tvrdi da je Manijski zaljev zapravo Neretvanski kanal i nema nikakve veza s okolicom Salone: S. Čače, 1999, 62-65; S. Čače, 2013a, 30.

[134] S. Čače, 1999, 75-77.

[135] M. Suić, 1966 [1996], 317. Tamo vidjeti i drugu relevantnu literaturu.

[136] S. Čače, 1999, 81.

[137] M. Suić, 1966 [1996], 326.

došla pod opsadu ili blokadu. Sličan obrazac ponašanja se prema Čači može vidjeti, primjerice, kod Cezarovog konventa rimskih građana u Lisu koji je bez borbe otvorio gradska vrata Pompejevoj vojsci, no zahvaljujući nekim sretnim okolnostima vratili su se ipak na Cezarovu stranu.[138]

Milivojević ovaj natpis drži jasnim pokazateljem promjena koje su nastupile tijekom Cezarovog prokonzulata jer konvent rimskih građana nakon dolaska u Salonu preuzima trgovinu na srednjem Jadranu, a Isa i njene naseobine na obali Epetij i Tragurij bile su primorane tražiti rješenje novonastale situacije kod upravitelja provincije. Cezar je kao upravitelj potvrdio status Ise i njenih naseobina te pravo na plovidbu Manijskim zaljevom.[139]

Za vrijeme svog prokonzulata u Iliriku, dok je bio zauzet ratovima protiv Gala, Cezar se morao u obavljanju pojedinih poslova u Iliriku osloniti na svoje legate. Jedini poznati takav legat u Iliriku je Kvint Numerije Ruf. On se spominje na jednom natpisu iz Ise kao legat i patron Ise koji je o svom trošku izgradio trijem u gradu.[140] Gabričević datira ovo Numerijevo zaduženje između 55. g. pr. Kr. i 50. g. pr. Krista. Prema njegovom mišljenju, kada je Cezar 56. g. pr. Kr. u Luki zatražio produženje svog prokonzulata u Iliriku i deset legata koji bi mu pomogli u uređivanju provincije Galije, Kvint Numerije Ruf je mogao zbog svoje privrženosti Cezaru biti jedan od tih legata. Odobrenje produljenja Cezarovog prokonzulata, a i legata, stiglo je 55. g pr. Kr. Trebonijevim zakonom i zbog toga Gabričević smješta Numerijevu prisutnost u vremenski raspon između ovog zakona i samog početka građanskog rata jer je Isa stala na Pompejevu stranu pa Cezarov legat nije nakon toga mogao biti tamo. Također konstatira da Kvint Numerije Ruf nije mogao biti patron Ise prije izaslanstva u Akvileju jer bi se u suprotnom na natpisu našlo njegovo ime, a ne ime rimskog građanina Gaja Gavenija. S

[138] S. Čače, 1999, 80.

[139] F. Milivojević, 2017, 335.

[140] *CIL* 3, 3078: „Q(uintus) Numerius Q(uinti) f(ilius) Vel(ina tribu) / Rufus leg(atus) patron(us) / portic(um) reficiund(am) / de sua pecun(ia) coer(avit) / idemque prob(avit).“ Restitucija natpisa prema B. Bijađija, 2015, 21.

obzirom na prokonzulovo sudjelovanje u arbitraži, izbor Kvinta Numerija Rufa za svog patrona za Isejce je mogao značiti jamstvo prava koje im je Cezar potvrdio.[141] Logičan je zaključak da se dolazak Numerija u Ilirik veže uz poslanstvo Cezaru u Akvileju jer činjenica da prokonzul arbitrira u nekom sporu govori o nesređenim odnosima među pojedinim skupinama stanovništva, bez obzira na to o kojim se stranama radilo u sporu, a slanje legata u provinciju odaje bar prividno dojam sukobljenim stranama da se prokonzul brine o provinciji.[142] Milivojević je mišljenja da Cezar nije morao čekati izglasavanje Trebonijeva zakona da bi poslao legata u Ilirik, a pošto se isejsko izaslanstvo u Akvileju datira u 56. g. pr. Kr., Kvint Numerije Ruf je vjerojatno nedugo nakon toga došao u Isu.[143] Milivojević dovodi u sumnju podatak da je Cezar uopće tražio deset legata za uređenje Galije jer bi takav potez značio da je njegov zadatak u Galiji obavljen, a poznato je da provincija još nije bila pacificirana. Nadalje, u izvorima ne postoji podatak da je takva komisija ikada otišla u Galiju, a i da se prihvati hipoteza da je deset legata otišlo u Galiju i da je Numerije Ruf bio jedan od njih, teško je dati adekvatno objašnjenje što on radi na Isi, ako je bio poslan u Galiju.[144] On je vjerojatno poslan na Isu kao Cezarov izaslanik sa zadatkom da sprovede Cezarove odluke nakon arbitraže u sporu 56. g. pr. Krista.[145] S druge strane, Matijašić pretpostavlja da je Isa možda imala položaj rimskog upravnog središta u kojem je sjedište imao Cezarov legat.[146] Ova pretpostavka ima jedan osnovni problem, a to je udaljenost Ise od kopna jer nema smisla da rimsko upravno središte bude toliko udaljeno i geografski izolirano od kopnenog dijela provincije. S obzirom na to da nemamo podataka kada je Kvint Numerije Ruf napustio Isu niti znamo za neke druge Cezarove legate, ne možemo govoriti o Isi kao rimskom upravnom

[141] B. Gabričević, 1968 [2015], 128-130.

[142] F. Milivojević, 2017, 253.

[143] F. Milivojević, 2017, 254.

[144] F. Milivojević, 2017, 256.

[145] F. Milivojević, 2017, 259.

[146] R. Matijašić, 2009, 127.

središtu, već Numerijevu funkciju legata treba promatrati u kontekstu novonastale situacije nakon Cezarove arbitraže kao što predlaže Milivojević.[147]

4. 3 Poraz rimske vojske kod Promone

Pred kraj Cezarovog prokonzulata izgledalo je da su se svi rimski bogovi urotili protiv moćnog trijumvira. Na čelo Gala je 52. g. pr. Kr. došao Vercingetoriks, koji je ujedinio galska plemena s namjerom da unište rimsku vlast na svom matičnom području. Nakon Cezarovog poraza kod Gergovije situacija se dodatno zakomplicirala. S druge strane, ni događaji koji su se odvijali u Rimu nisu tjerali vodu na Cezarov mlin. Kras je 53. g. pr. Kr. poginuo u borbama protiv Parta i time je trijumvirat prestao postojati. Zbog Krasove smrti, očekivao se novi dogovor Cezara i Pompeja pa Cezar predlaže veliko vjenčanje. Cezar je trebao oženiti Pompejevu kćer Pompeju, a Pompej Oktaviju, sestru budućeg cara Augusta. Pompej je odbio ovaj prijedlog i svoju obitelj brakovima povezao sa Cezarovim protivnicima. Veliki neredi u Rimu, ubojstvo Publija Klodija i požar u kuriji doveli su do novog Pompejevog konzulata i dozvole da s vojskom uđe u Rim. Od 51. g. pr. Kr. nadalje, Pompej sve više daje znakove podrške optimatima koji su Cezaru pokušavali uzeti prokonzulsku dužnost i vojsku.[148] Za vrijeme borbe protiv Gala, Cezar se susreće s još jednim problemom: napadom Japoda na Tergeste i Akvileju. Za ovaj napad saznajemo iz dva izvora. Apijan (*Illyr*. 18) u kontekstu Oktavijanove kampanje u Iliriku piše da su prekoalpski Japodi odbacili Rimljane dvaput u razmaku od dvadeset godina te pregazili Akvileju i opljačkali rimsku koloniju Tergeste. Drugi izvor, Cezar (*Bell. gall*., 8, 24), piše da je poslao Petnaestu legiju u gornju Italiju sa zadaćom da štiti naselja rimskih građana da im se ne bi dogodila nesreća slična onoj od lanjske godine

[147] F. Milivojević, 2017, 254.

[148] F. Milivojević, 2017, 225-226. Tamo vidjeti detaljnije o događajima s kraja Cezarovog prokonzulata (224-227) te povijesne izvore i drugu relevantnu literaturu.

kad je barbarska provala nemilice uništila teritorij Tergestina. Vrijeme ovog japodskog napada bi se trebalo smjestiti u vremenski period između Cezarovog odlaska iz Cisalpinske Galije u travnju 52. g. pr. Kr. i bitke kod Alezije u rujnu. Preciznije bi se također moglo pretpostaviti da su se Japodi odlučili na napad nakon Cezarovog poraza kod Gergovije u lipnju iste godine.[149]

Uz uzavrelu situaciju u Rimu i neuspješne pregovore Cezara i optimata, situaciju su pred kraj prokonzulata dodatno otežali i zahtjevi da Cezar ustupi jednu svoju i jednu Pompejevu legiju za obranu Sirije[150] te delmatski napad na Promonu. O toj situaciji saznajemo od Apijana (*Illyr*., 12):

„U vrijeme kada je Cezar obnašao zapovjedništvo u Galiji isti ovi Dalmati i drugi Iliri koji su bili najnapredniji oduzeli su grad Promonu od Liburna, još jednog ilirskog plemena. Potonji su se stavili u ruke Rimljana i zatražili pomoć od Cezara, koji se nalazio u blizini. Cezar je poslao poruku onima koji su držali Promonu da je moraju predati Liburnima, a kad su ovi to odbili, protiv njih je poslao jak odred vojske koji su Iliri potpuno uništili. Cezar nije obnovio ovaj pokušaj jer tada za to nije imao vremena zbog građanskog sukoba s Pompejem.“[151]

Ovaj događaj bi se trebao datirati pred sam početak građanskog rata jer se, kako sam izvor kaže, Cezar nije mogao pozabaviti ovim problemom pošto je izbio građanski rat. Čače konstatira da su Delmati mogli početi sa svojim operacijama osvajanja Promone na ljeto 50. g. pr. Kr., a na jesen su porazili Cezarovu vojsku. Naravno, ovaj delmatski pohod nije bio pljačkaše naravi, već je za cilj imao zaposjesti važan strateški položaj u iščekivanju

[149] F. Milivojević, 2017, 230. Tamo detaljnije vidjeti o japodskom napadu (227-236) te povijesne izvore i drugu relevantnu literaturu.

[150] S. Čače, 1993a, 5.

[151] Prijevod preuzet iz S. Bilić-Dujmušić, 2004, 597.

građanskog rata.[152] To bi značilo da su Delmati i prije izbijanja građanskog rata, za koji je očito svima bilo jasno da je neizbježan, odlučili poduprijeti Pompeja. Bilić-Dujmušić još preciznije datira početak ovih sukoba jer se liburnsko izaslanstvo Cezaru moralo uputiti dok je on bio u Cisalpinskoj Galiji na što ukazuje i Apijan navodeći da se Cezar nalazio „u blizini", a to se moglo dogoditi između ožujka i kolovoza 50. g. pr. Kr.[153] Tijek ovih događaja je sasvim jasan: Delmati zauzimaju Promonu, Liburni traže pomoć prokonzula, Cezar bezuspješno pokušava diplomatskim putem riješiti problem, ali zbog svijesti o strateškoj važnosti Promone u kontekstu nadolazećeg rata, Delmati odbijaju položiti oružje i pokoriti se zapovjedi prokonzula. Ove vijesti su došle do Rima, gdje su mogle biti iskorištene protiv Cezara, zbog čega je on bio prisiljen reagirati pa je imenovao Tita Labijena upraviteljem Cisalpinske Galije i dao mu zadatak da riješi novonastalu situaciju u Iliriku.[154] Bilić-Dujmušić smatra da je u Promonu upućen dio Petnaeste legije potpomognute venetskim, galskim i liburnskim saveznicima.[155] Apijanov podatak da su Delmati i „drugi Iliri" osvojili Promonu, vjerojatno ukazuje na to da su Delmati podvrgnuli druge narode u svojoj okolici i zajedno s njihovim snagama napali Promonu.[156] Pretpostavlja se da su neki od ovih naroda mogli biti i Ditioni.[157] Pošto su Liburni tražili Cezarovu pomoć, za pretpostaviti je da je akcija rimske vojske bila pokrenuta s liburnskog teritorija preko rijeke Krke.[158] Ako se Promona nalazila na delmatskom teritoriju, postavlja se pitanje zašto Liburni polažu pravo na ovaj grad? Zaninović smatra da su Liburni prije ekspanzije Delmata do rijeke Krke držali ovaj teritorij te da bi

[152] S. Čače, 1993a, 6-8.

[153] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 245-247.

[154] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 251; F. Milivojević, 2017, 240.

[155] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 251. O sastavu vojske slično i F. Milivojević, 2017, 239-242. Tamo vidjeti i drugu relevantnu literaturu. Za razliku od njih J. J. Wilkes (1969, 40) smatra da su rimsku vojsku činili saveznici iz Ilirika pod rimskim zapovjedništvom te da nije bila uključena ni jedna rimska legija.

[156] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 252;

[157] M. Šašel Kos, 2005, 345; S. Čače, 1989, 88; D. Džino, 2010, 86; F. Milivojević, 2017, 238; R. Matijašić, 2009, 128.

[158] Usp. S. Bilić-Dujmušić, 2004, 251.

Promona bila posljednji posjed koji su zadržali s druge strane rijeke ili da su Liburni upali u tuđi teritorij i oduzeli Delmatima Promonu.[159] Bilić-Dujmušić naglašava da Liburni polažu političko pravo na Promonu jer im je ona dodijeljena na zahtjev Rima. Promona se nalazi na izrazito važnom strateškom položaju jer iz nje vodi put prema jedinom gazu preko rijeke Krke. U tom smislu mogla je biti odskočna daska za delmatsku ekspanziju prema liburnskom teritoriju i obratno. Tu važnost je mogao shvatiti Koskonije ako se pretpostavi da je njegova kampanja počela napadom na Japode, nastavila se preko liburnskog teritorija i završila u Saloni. Tom prilikom je on mogao nametnuti poraženim Delmatima rješenje da se Promona pripoji liburnskom teritoriju. Na taj način rimskim povjesničarima nije bilo važno kome je izvorno pripadala Promona, već su je pripisivali Liburnima pošto je Rim tako odlučio.[160] Također, onomastička građa Promone ukazuje na to da stanovništvo ovoga grada pripada delmatskom imenskom krugu.[161] Apijan navodi da je ishod ovog sukoba bio potpuno uništenje rimske vojske. Ako je Cezar doista poslao dio Petnaeste legije, ona je zbog gubitaka pretrpljenih kod Promone morala biti znatno oslabljena. To objašnjava kasniju Cezarovu odluku da upravo ovu legiju izruči na zahtjev Senata za potrebe rata protiv Parta.[162]

Zbog ovog sukoba može se reći da su se pojedine zajednice u Iliriku i prije izbijanja građanskog rata svrstale na određene strane i da je u Iliriku rat započeo prije službenog početka sukoba Cezara protiv Pompeja.[163]

---

[159] M. Zaninović, 2007[2], 39. Slično i A. Kurilić, 2008, 16.

[160] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 253-255. Tezu o Koskonijevoj dodjeli Promone Liburnima zastupaju i S. Čače, 1989, 87; S. Čače, 1993a, 10; S. Čače, 2012, 26; S. Čače, 2013a, 26; S. Čače-F. Milivojević, 2017, 434; M. Šašel Kos, 2005, 346; F. Milivojević, 2017, 244-245. S. Bilić-Dujmušić (2004, 255) također navodi da nije nemoguće pretpostaviti da je i sam Cezar dodijelio Liburnima Promonu za vrijeme svog pretpostavljenog boravka u Iliriku 57./56. g. pr. Krista.

[161] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 253. Slično i S. Čače, 2012, 22-25; S. Čače - F. Milivojević, 2017, 431-434. Tamo vidjeti detaljniju raspravu o ovoj temi i drugu relevantnu literaturu.

[162] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 251-252.

[163] S. Čače, 1993a, 14.

4. 4 Građanski rat Cezara protiv Pompeja na području Ilirika

Nakon dogovora u Luki 56. g. pr. Kr. Kras je preuzeo namjesništvo u Siriji i tamo poginuo u sukobu s Partima 53. g. pr. Krista. Te iste godine izbili su u Rimu sukobi između Milonovih optimatskih pristaša i pristaša populara Klodija. Taj sukob je kulminirao 52. g. pr. Kr. kada su Milonovi ljudi ubili Klodija. Ovakva situacija u Rimu potaknula je optimate da se konačno razračunaju sa Cezarom pa su tražili od njega da raspusti vojsku i dođe u Rim. No, Cezar je također postavljao Senatu uvjete zatraživši da u odsutnosti bude izabran za konzula.[164] Neuspješni pregovori su se odugovlačili, a prvi potez koji je neizbježno vodio ka novom sukobu potegao je konzul Gaj Marcel koji je imenovao Pompeja zapovjednikom Italije sa svrhom da zaštiti Italiju od invazije. Cezar je znao da mora brzo reagirati jer će odugovlačenjem obrana Italije biti bolje organizirana. Između dvije opcije, kapitulacije i napada na Italiju, odabrao je ovu drugu, prešao s vojskom graničnu rječicu Rubikon početkom 49. g. pr. Kr. i počeo sukobe s Pompejevim snagama u Italiji, a uskoro se rat proširio i na drugu obalu Jadrana.[165]

Dominacija područjem Ilirika se u ovom sukobu pokazala kao vrlo važna strateška prednost. Stanovništvo Ilirika se već i prije službenog početka rata spremalo za ovaj sukob što daje naslutiti delmatsko zauzimanje Promone, izrazito važne strateške točke.[166] Zbog tog sukoba se može reći da su se Liburnija i delmatsko područje nalazili u ratnom stanju i prije službenog početka rata.[167] No, vrlo uskoro se i direktni sukobi Cezarovih i Pompejevih snaga sele, između ostalog, i na područje Ilirika. Već u veljači 49. g. pr. Kr. Antonije i Dolabela dobivaju zapovijedi od Cezara da oforme jadransku flotu i organiziraju obranu Italije od napada iz smjera Ilirika. Nakon nekoliko mjeseci Pompejeva flota predvođena Markom

[164] P. Lisičar, 1971, 367.

[165] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 7-10.

[166] S. Čače, 1993a, 8.

[167] S. Čače, 1993a, 14.

Oktavijem i Lucijem Skribonijem Libonom uništavaju Dolabelinu flotu i uzimaju joj 40 brodova, koji su većinom bili liburnski, a Antonijeve snage na Krku se predaju.[168] Pompejeve snage se ovdje nisu zadržale jer su vjerojatno bile svjesne da bi se teško održale na ovom području zbog toga što nisu imali potporu niti ovdje naseljenih Rimljana, niti lokalnog stanovništva. Ovakvo stanje potvrđuje i Plinijevo uvrštavanje Kurikta i Fulfinata na popis zajednica kojima je dodijeljen imunitet jer ne bi dobile tu povlasticu da nisu bile odane Cezaru.[169]

Nakon što je porazio Cezarove snage na Krku, M. Oktavije se uputio prema srednjem Jadranu gdje je natjerao Isu da prijeđe na njegovu stranu, a nakon toga se ojačan isejskim snagama uputio prema Saloni. S obzirom na to da je i južni dio provincije bio na Cezarovoj strani, osvajanjem Salone bi Pompejeve snage presjekle Cezarovu vezu s Ilirikom preko Makedonije, a i izolirali bi sjeverni dio provincije i na taj način ga ugrožavali. U tom naumu je M. Oktavije uživao izdašnu pomoć Delmata, ali im se suprotstavio konvent rimskih građana u Saloni. Nakon herojske obrane, Salonitanci su poduzeli nekoliko ispada iz grada i slomili opsadu grada, a Oktavije se povukao iz Jadrana.[170] Istovremeno su se u Makedoniji skupljale Pompejeve kopnene snage koje su se namjeravale ukrcati na brodove te preko Cisalpinske Galije i Padske nizine krenuti na Rim. Cezar je shvatio važnost ovih Pompejevih planove te se već tijekom zime 48. g. pr. Kr. prebacio u Epir, nakon čega je uslijedila bitka kod Dirahija i novi Cezarov poraz.[171] Nakon ovog poraza Cezar je donio odluku da će on preko Ilirika krenuti na Italiju ukoliko Pompej iskoristi ovu pobjedu i prijeđe u Italiju. Da bi sebi osigurao put u eventualnom ovakvom razvoju situacije, Cezar je poslao Kvinta Kornificija u Ilirik da stabilizira stanje u provinciji. Kornificije je s dvije legije prešao Jadran

[168] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 41-43.

[169] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 91.

[170] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 296-297.

[171] S. Bilić-Dujmušić, 2004, 276.

vjerojatno pravcem Ankona - Jader. U Jaderu je priključio svojoj floti nekoliko ratnih brodova, vjerojatno ostavio manje garnizone u Liburniji i Saloni te nastavio prema jugu provincije. Glavninu svoje vojske koncentrirao je između Neretve i Skodre s Naronom kao zapovjednim mjestom. On je uspio stabilizirati stanje u provinciji, ali situacija se promijenila nakon bitke kod Farsala u kolovozu 48. g. pr. Krista. Nakon poraza, velik broj Pompejevih trupa se povukao u pravcu Ilirika, a Marko Oktavije je započeo nove operacije na Jadranu. Zbog ove novonastale opasnosti po stabilnost provincije, Cezar šalje Gabinija u Ilirik s namjerom da se spoji s Kornificijem. Gabinije doživljava težak poraz kod Sinodija od Delmata te se povlači u Salonu gdje uskoro umire. Gabinijev poraz i smrt su dodatno otežali položaj Cezarovih snaga u Iliriku pa je u pomoć Kornificiju početkom 47. g. pr. Kr. krenuo Publije Vatinije sa svojom flotom. On je pobijedio Oktavijevu flotu u bitci kod Tauride (položaj još nije pouzdano identificiran) i krenuo prema današnjem otoku Visu gdje je primio predaju Ise ostavivši Kornificiju čistu situaciju u provinciji.[172] Bitkom kod Tauride završavaju se ratne operacije u Iliriku vezane uz građanski rat između Cezara i Pompeja.

Ovim ratom rimski vojni stratezi su definitivno uvidjeli stratešku važnost Ilirika koji više nisu smatrali važnim samo zbog veze Italije s Makedonijom, već i sa cijelim istokom. Također, umirenje pojedinih autohtonih zajednica ove provincije bi osiguralo i opstanak aktualne vlasti u Rimu u slučaju novih sukoba.[173] To je vidljivo u delmatskoj podršci Pompeju koja je u kopnenom području presjekla provinciju na dva dijela, odnosno odvojila kopneni sjeverni dio provincije koji je bio odan Cezaru od onog južnog, također odanog Cezaru. Bilo bi nelogično ovakvu situaciju grupiranja stanovništva Ilirika na jednu ili drugu stranu u ovom ratu pripisati samo politici Cezarovog prokonzulata spram Iliriku jer Cezar općenito nije prilikama u ovoj provinciji posvećivao mnogo pažnje zbog prilika u Galiji. On

[172] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 298-302.

[173] S. Bilić-Dujmušić, 2000, 303.

je jednostavno nastavio prakticirati dotadašnju rimsku praksu djelovanja u Iliriku samo kada je to bilo neophodno, kao što je bio slučaj provale Pirusta u provinciju ili sukob oko Promone. Delmatsko pristajanje uz Pompeja sigurno nije vezano samo uz Cezarovo podupiranje Liburna u sukobu oko Promone, već ga treba pripisati dobro poznatim i dugotrajnim delmatskim ekspanzionističkim težnjama. Oni su jednostavno u ovom sukobu vidjeli priliku da prošire svoje područje koje bi im neki novi namjesnik zbog potpore Pompeju u ratu potvrdio.[174] Histri su do ovog doba pod rimskom vlašću više od jednog stoljeća, a Liburni nisu imali nikakvog povoda suprotstaviti se Cezaru. Naprotiv, činjenice govore u prilog povezanosti Liburna sa Cezarom, odnosno sa svojim rimskim provincijskim namjesnikom. Već je za Cezarovog prokonzulata postojala veza Jadertina, stanovnika Jadera, s Italicima u Manijskom zaljevu i Saloni, pojedini liburnski gradovi su bili naseljeni rimskim gađanima, liburnski moćnici su imali klijentelarne veze s rimskim familijama i ono što je možda najznačajnije je činjenica da je u Liburniji odrasla jedna cijela generacija koja je navikla na rimsku dominaciju.[175] Jug provincije je bio pod rimskim protektoratom već više od stoljeća, a i dobio je Cezarovu pomoć u vrijeme provala Pirusta. Tom je prilikom Cezar održao sudbeni konvent i svojom nazočnošću sigurno i dodatno učvrstio svoj položaj u ovom dijelu provincije.[176] Slična situacija je bila i u Saloni, gdje je, uz konvent rimskih građana u Lisu[177] i možda Naroni,[178] postojao treći konvent rimskih građana potvrđen u ovom razdoblju.[179] Borba i odanost Cezaru od strane konventa rimskih građana u građanskom ratu je navela na

[174] Usp. S. Bilić-Dujmušić, 2000, 297.

[175] S. Čače. 1993a, 14-15.

[176] *Bell. gall*., 5, 1-2. Vidjeti ovdje poglavlje 4. 1. 2.

[177] *Bell. gall*., 3, 29.

[178] *CIL* 3, 1820=8423.

[179] *Bell. civ*., 3, 9.

pretpostavku da je Cezar uzdignuo Salonu na rang kolonije kao nagradu stanovništvu za ovaj angažman.[180]

4. 5 Postoje li Cezarove kolonije u Iliriku?

Pitanje Cezarovog osnivanja kolonija u Iliriku je dosta kompleksno i problematično. Osnovna pretpostavka s kojom se kreće u interpretacije osnivača kolonija Salone, Jadera, Parencija, Pole, Narone i Epidaura je činjenica da su one julijanske, što znači da su osnovane ili za Cezarove vladavine ili za vrijeme Oktavijana, odnosno najkasnije do 27. god. pr. Kr. kada Oktavijan uzima naziv August, a njegove kolonije se od tada nazivaju *Augusta*.[181] Pošto se odmah na početku pristupa utvrđivanja osnivača navedenih kolonija otvaraju dvije mogućnosti, logično je da se i u, kako starijoj, tako i novijoj literaturi[182] mogu naći različiti pokušaji dokučivanja osnivača ovih kolonija. Sukrivac višestrukih teorija je svakako nedostatak povijesnih izvora koji se pokušao nadomjestiti nerelevantnim ili djelomično relevantnim faktorima koji se daju izvući iz postojećih izvora. Na taj način su se stvorile razne konfuzne i proturječne interpretacije o osnivanju kolonija Parencija, Pole, Jadera, Salone, Narone i Epidaura. Zbog toga će se u ovom dijelu rada prikazati te konfuzne interpretacije i faktori na kojima su se one temeljile s ciljem da se u najmanju ruku pokušaju eliminirati nerelevantni faktori u budućim istraživanjima.

4. 5. 1 Kolonija Jader

Dva najrelevantnija faktora pri tumačenju osnivanja kolonije Jader su dva natpisa pronađena u današnjem Zadru. Prvi natpis (*CIL* 3, 13264) glasi: „Imp(erator) Caesar Divi

[180] V. npr. R. Matijašić, 2009, 138-139.

[181] G. Alföldy, 1965, 103; R. Matijašić, 2009, 139.

[182] Usp. npr. G. Alföldy, 1965, 101-105, 135-136 i 140; M. Suić, 2003[2], 63; R. Matijašić, 2009, 137-147. Tamo vidjeti i stariju relevantnu literaturu.

f(ilius) Augustus, parens coloniae, murum turris dedit.“[183] Iz ovog natpisa se nedvojbeno iščitava da je August otac kolonije, no, primjerice, Suić, a slično njemu i Matijašić, potaknuti idejom Lučića iz 17. st., smatraju da je „otac kolonije“ mogao biti i počastan naslov, kao primjerice i onaj *pater patriae*, koji se dodjeljivao zaslužnim građanima, a to je August mogao biti zbog izgradnje u natpisu spomenutog bedema i kula.[184] Drugi važan podatak koji se često spominje u interpretacijama je nenavođenje Ilirika u Anciranskom natpisu gdje August navodi sve provincije u kojima je osnivao svoje veteranske kolonije.[185] Ipak, da bi se dublje moglo ući u problematiku nenavođenja Ilirika u ovom natpisu, potrebno je odrediti karakter kolonije Jader. Iako je većina kolonija u drugoj polovici 1. st. pr. Kr. bila veteranska, to ne mora nužno značiti da je i Jader, ali i druge kolonije u Iliriku, bio veteranska kolonija. Naprotiv, dokazano je da su Jader, Salona, Narona i druge bile agrarne kolonije, što potvrđuju ostatci centurijacije agera, koji je s kolonijom činio jednu cjelinu.[186] U prilog tome ide i činjenica da je u Zadru nađen malen broj natpisa koji spominju veterane, a i oni koji se spominju su se naselili na područje grada kasnije.[187] Dakle, Jader, kao ni druge navedene kolonije, nije bio veteranska kolonija, a pošto ne postoji dokaz o prisutnosti veterana u Augustovo vrijeme, ne može se reći ni da je bila agrarna kolonija veteranskog karaktera, kako ju naziva Matijašić.[188] U tom slučaju je sasvim logično i opravdano nenavođenje Ilirika u Anciranskom natpisu, a samim time ovaj natpis postaje nerelevantan pri određivanju osnivača spomenutih kolonija u Iliriku.[189] Alföldy tvrdi da je kolonija Jader osnovana nakon pacifikacije, vjerojatno 33. god. pr. Kr., prema čemu bi osnivač kolonije bio Oktavijan

[183] „Imperator Cezar, sin Božanskoga, August, otac kolonije, dao je sagraditi bedem i kule.“ Tekst na hrvatski jezik prevela A. Renić.

[184] M. Suić, 1981, 150; R. Matijašić, 2009, 144.

[185] M. Suić, 1981, 150 i dalje.

[186] M. Suić, 1981, 153.

[187] M. Suić, 1981, 151-153; J. J. Wilkes, 1969, 207.

[188] R. Matijašić, 2009, 144.

[189] J. J. Wilkes, 1969, 207.

(August). On ne dovodi u pitanje navod s gore spomenutog natpisa u kojem se August naziva ocem kolonije, a nenavođenje Ilirika u Anciranskom natpisu sasvim logično pripisuje agrarnom karakteru kolonije. Po njemu nema nikakvih dokaza da autonomija grada potječe od Cezara. Njegov glavni argument u prilog Oktavijanovog osnivanja kolonije je izgradnja grada za njegove vladavine po jedinstvenom planu. Tu spada jedinstveni sustav naselja s kardom i dekumanom, izgradnja najvažnijih javnih zgrada, omeđivanje gradskog teritorija i njegovo premjeravanje.[190] Prethodno potvrđuje i natpis pronađen na kruništu zdenca zadarskog foruma (*AE* 1986, 547). Na natpisu je otkriveno ime prokonzula Ilirika: „Gneius Baebius Tamphilus Vala Numonianus*"*. Natpis je gotovo istovremen s onim gore spomenutim koji govori da je August otac kolonije i graditelj bedema i kula. S obzirom na to da je urbanizacija grada usko povezana s izgradnjom foruma i bedema, urbanizam antičkog Jadera počeo je u vrijeme podizanja kruništa na zdencu budućeg foruma. To se datira u 27. ili najkasnije u 25. god. pr. Krista.[191] Ovo otkriće ide u prilog tezi da je koloniju Jader ipak osnovao August jer se iz istovremenosti i sadržaja ovih dvaju natpisa da zaključiti da je on uzdigao Jader na rang kolonije, nakon čega započinje urbanizacija iste.

4. 5. 2 Kolonija Salona

Pri utvrđivanju osnivača kolonije Salone većinu buni činjenica da se na čelu kolonije Salone pojavljuju *II vir i. d.* i *IIII vir i. d.* te da su stanovnici Salone, prema Suiću, bili većinom upisani u dva dominantna tribusa, odnosno u tribus *Sergia* i tribus *Tromentina*.[192] Upravo je ovo navelo povjesničare da na određen način pokušaju pomiriti te „dvojnosti" te kroz raspravu o pretpostavljenim različitim municipalitetima Salone izgrade svoje teorije o osnivaču ove kolonije, a onda uz nju povežu i osnivanje kolonija Narone, Epidaura, Pole i Parencija.

[190] G. Alföldy, 1965, 78 i dalje. Slično i J. J. Wilkes, 1969, 207-208.

[191] I. Fadić, 1999, 51.

[192] M. Suić, 1963 [1996], 393.

Suić veže „dvojnost“ tribusa i magistratura *IIII vir i. d.* te *II vir i. d.* uz dva municipaliteta.[193] On tvrdi da su *II viri i. d.* tipični vrhovni magistrati u kolonijama, dok su *IIII viri i. d.* tipični za municipalitete nastale najkasnije do 45. god. pr. Kr, a koji nisu bili kolonije.[194] Najvišu izvršnu vlast u koloniji bi imali *II viri i. d.*; oni su imali sudačku vlast, najvišu upravnu i političku funkciju. No, u Saloni se susrećemo i *IIII viri i. d.*, odnosno kolegij sastavljen od četiri člana. Početkom Carstva se uglavnom u svim municipalitetima prihvaćaju *II viri i. d.* kao najviši kolegij, bez obzira na to je li se radilo o municipiju ili koloniji rimskih građana, no i tu postoji iznimka, primjerice Varvaria, na čijem su čelu bili *IIII viri i. d.*[195] Novija istraživanja pokazuju da su se krajem Republike i početkom Carstva i u kolonijama i u municipijima mogli naći i *IIII viri i. d.* [196] što potvrđuje i natpis *CIL* 3, 2083 iz Salone koji se datira u razdoblje druge polovice prvog stoljeća,[197] a na kojem stoji da je *Q. Nasius Certus Draco* bio *IIII vir i. d.* Suić smatra da su *IIII viri i. d.* došli na čelo kolonije Salone za vrijeme Cezara i da bi ih trebalo vezati uz *conventum Salonis,*[198] dok *II vires i. d.* veže uz osnutak kolonije rimskih građana.[199] Nadalje, on tvrdi da kolonija nije nastala uzdizanjem postojećeg konventa rimskih građana na rang kolonije, uz koji, podsjećam, veže *IIII vires i. d.*, već da je kolonija nastala dedukcijom pa bi nositelj „duoviralnog municipaliteta“ bio onaj sloj rimskih građana koji je dedukcijom dobio posjede u salonitanskom ageru. Prema tome, prema njemu su na jednom mjestu postojala dva municipaliteta: municipij rimskih građana i kolonija rimskih građana. Ta dva municipaliteta bi se kasnije asimilirala u jedan, kojem bi na čelu bili duoviri. Tu svoju teoriju Suić argumentira tvrdnjom da u starijim natpisima u Saloni dominiraju *IIII*

[193] M. Suić, 1963 [1996], 397.

[194] M. Suić, 1963 [1996], 389.

[195] M. Suić, 1981, 165-169.

[196] D. Bulić, 2012, 63.

[197] D. Demicheli, 2014, 36.

[198] *Bell. civ.*, 3, 9.

[199] M. Suić, 1963 [1996], 389.

viri i. d., a kasnije se javljaju samo *II viri i. d.*[200] On također iznosi mišljenje da je tribus *Tromentina* vezana uz „predkolonijalni municipalitet“, dok je tribus *Sergia* vezana uz koloniju.[201] Matijašić, vjerojatno na tragu Suića, tvrdi da je osnivač Cezar, a svoje mišljenje temelji, između ostalog, na tome što su se stanovnici upisivali u tribus *Tromentina*.[202]

Ova teorija je u najmanju ruku zbunjujuća. Prvo, primjerice, natpis *CIL* 3, 2079 („C. Clodio C. f. Serg. Fadieno, IIII vir(o) iur(e) d. – „)[203] potvrđuje da je i pripadnik tribusa *Sergia* vršio funkciju *IIII vir i. d.* Tribus je od početka Republike bio glasački okrug ustrojen prema teritorijalnom načelu,[204] jednostavnije rečeno, u jedan od rimskih tribusa se upisuje neko geografsko područje, ali ne i nužno svi stanovnici toga područja koji imaju rimsko građansko pravo. Zbog toga epigrafi pronađeni na nekom području označavaju pripadnost pojedinca pojedinom tribusu, ali ne nužno i pripadanje tog geografskog područja pod tribus svih pojedinaca.[205] Dakle, nemoguće je da je jedno područje bilo istovremeno upisano u dva tribusa, već mogu samo stanovnici toga područja biti upisani u različite tribuse. Ako pretpostavimo da je Suić i te kako dobro znao što je zapravo bio tribus u ovom razdoblju,[206] je li moguće da je područje njegovog pretpostavljenog municipija bilo upisano u tribus *Tromentina*, a nakon uzdizanja municipija na rang kolonije, područje kolonije „ispisano“ iz

[200] M. Suić, 1963 [1996], 391 i dalje.

[201] M. Suić, 1963 [1996], 398.

[202] R. Matijašić, 2009, 139.

[203] Restitucija natpisa preuzeta iz J. W. Kubitschek, 1889, 236.

[204] L. Ross Taylor, 2013[2], 3.

[205] S. T. Roselaar, 2008, 35.

[206] Iz njegovih radova nisam mogla točno shvatiti smatra li da je područje Salone bilo istovremeno upisano u dva tribusa ili da je nakon uzdizanja Salone na rang kolonije područje municipija bilo „ispisano“ iz tribusa *Tromentina* pa ponovno upisano u tribus *Sergia*.

tog istog tribusa te upisano u tribus *Sergia*? Ne postoji nikakav razlog zbog kojeg bi se tako nešto doista napravilo.[207]

Diskutabilnu interpretaciju je također iznio i Alföldy. On smatra da su u Saloni istovremeno postojale dvije kolonije: jedna osnovana od strane Cezara s tribusom *Tromentina* te jedna osnovana od strane Oktavijana s tribusom *Sergia*.[208] Wilkes smatra da je u jednu ruku moguće da je Oktavijan 33. god. pr. Kr. ponovno uspostavio koloniju s novim imigrantima iz Italije i nekim starim kolonistima, koji su se nakon Cezarove smrti sklonili u Naronu, te da je tzv. *urbs vetus* Cezarova kolonija, a da je tzv. *urbs nova* osnovao Oktavijan. S druge strane ipak misli da je ideja o dva naselja koja su osnovana u kratkom vremenu i koja su postojala bez znatnijih promjena do kasne antike malo vjerojatna.[209] Ove konstatacije ne mogu nikako stajati iz nekoliko razloga. Prvo se postavlja pitanje kako je moguće da su u istom gradu postojale dvije (istoimene?) kolonije, a ako nisu bile istoimene, je li moguće da je jedna od kolonija bila „bezimena". Drugo, tzv. *urbs nova orientalis*, u koji Alföldy smješta onu „mlađu", odnosno Oktavijanovu koloniju s tribusom *Sergia*,[210] nije uopće postojao u ovo doba.[211] Treće, u prilog ovoj teoriji ne idu nikakvi povijesni izvori. I na kraju, koji je uopće smisao osnivanja dviju kolonija u istom gradu?

Iako se tribus *Tromentina* najčešće javlja uz imena građana u Saloni, nemoguće je sa sigurnošću ustvrditi da je stanovništvo Salone bilo upisano upravo u taj tribus, kao ni u bilo

[207] Također do sada nigdje nisam našla primjer da je municipij nakon uzdizanja na rang kolonije promijenio tribus.

[208] G. Alföldy, 1965, 99-108.

[209] J. J. Wilkes, 1969, 224.

[210] G. Alföldy, 1965, 101-104.

[211] G. Alföldy (1965, 104) piše da se jezgra istočnog dijela tzv. *urbis novae*, u koju on smješta „Oktavijanovu koloniju", razvila početkom Principata. Područje istočno i zapadno od tzv. *urbis veti* je u ovo doba bilo predgrađe Salone, a opasano je zidinama tek 170. g. zbog opasnosti od napada Kvada i Markomana (S. Piplović, 2012, 25-26; Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, 2006, 240). Tzv. *urbs nova* nastaje tek novom gradnjom bedema 170. g. (J. Jeličić-Radonić - A. Sedlar, 2011, 67).

koji drugi koji se javlja na natpisima. Naime, iz Cezarovih „Komentara o građanskom ratu“ zna se da je za vrijeme njegovog prokonzulata u Salonu naseljen konvent rimskih građana,[212] a o prisutnosti toga konventa svjedoči i natpis o iliričkom izaslanstvu Cezaru iz 56. god. pr. Kr. pronađen u Saloni (R. K. Sherk, 1969, 140, nr. 24).[213] Pripadnici tog salonitanskog konventa su bili Italici, osobe koje su posjedovale rimsko građansko pravo, pa se sam po sebi nameće zaključak da su morali biti upisani u određen tribus. Nadalje, uzdizanjem na rang kolonije, među stanovništvom Salone može se, među ostalim, računati na doseljenike iz raznih dijelova Italije koji su bili upisani u svoje tribuse. T. Roselaar je ustvrdila da su rimski građani pri preseljenju u neko drugo mjesto mogli zadržati svoj stari tribus.[214] U našem slučaju bi to značilo da doseljenici u Salonu nisu nužno morali uzeti tribus u koji je bilo upisano područje Salone, već su mogli zadržati svoj stari tribus. To potvrđuje i epigrafska građa Salone koja pokazuje da su građani upisivani u različite tribuse[215] jer se otvara mogućnost da je netko tko se doselio u Salonu zadržao svoj stari tribus, a postojala je i mogućnost promjene tribusa.[216] Prema tome, rasprava o municipalitetima u Saloni na temelju tribusa i magistratura *IIII vir i. d.* i *II vir i. d.* te traženje osnivača kolonije Salone na temelju ova dva, u biti nerelevantna faktora, ne bi nigdje dovela. Mnogo dalje se ne bi došlo ni analizom literarnih izvora, odnosno Strabonovog izvještaja o Oktavijanovom (ne)spaljivanju Salone.[217] Ne ulazeći u sintaksu Strabonove rečenice koja govori da Oktavijan (ni)je spalio Salonu, nameće se pitanje zašto bi on uopće spalio grad u kojem se nalazio konvent rimskih

[212] *Bell. civ.*, 3, 9.

[213] Više o natpisu vidjeti ovdje poglavlje 4. 2 i R. K. Sherk, 1969, 139-142; M. Suić, 1966 [1996], 317-327; R. Matijašić, 2009, 127 i dalje.

[214] S. T. Roselaar, 2008, 35; slično i G. Forni, 2006, 75.

[215] O stanovnicima Salone koji su pripadali različitim tribusima svjedoče npr. sljedeći natpisi: tribus *Cornelia* (*AE* 1991, 1290), tribus *Galeria* (*CIL* 3, 8716), tribus *Pollia* (*CIL* 3, 2030; *AE* 2006, 1013), tribus *Pomptina* (*AE* 1982, 763), tribus *Voltinia* (*AE* 1991, 1291).

[216] V. klasifikaciju promjena tribusa u G. Forni, 2006, 76-81.

[217] Usp. Strabo, 7, 5, 5. O problematici Oktavijanovog (ne)spaljivanja Salone v. npr. M. Suić, 1963 [1996], 403; S. Bilić-Dujmušić, 2011, 161 i dalje.

građana koji je bio odan Cezaru u građanskom ratu? Smatram vrlo malo vjerojatnom mogućnost da su, kako tvrdi Novak, u međuvremenu Salonu zaposjeli Delmati.[218] Ako je konvent odolio zajedničkoj opsadi Delmata i Pompejevih snaga za vrijeme građanskog rata, na temelju čega bi se moglo pretpostaviti da su Delmati sami nakon toga zauzeli Salonu, posebno jer u izvorima nema ni jedne indicije o tome?[219] Ovaj problematični Strabonov izvještaj je nastao prepisivanjem iz nekog drugog izvora, tako da postoji i mogućnost pogreške jer ni Apijan, koji je dao najpodrobniji opis ove kampanje,[220] ne spominje spaljivanje Salone.[221] Pošto Oktavijan nije imao logičan razlog spaliti Salonu, pretpostavljam da to i nije učinio pa samim time ni ovaj faktor nije relevantan za određivanje osnivača kolonije Salone.

4. 5. 3 Kolonija Narona i kolonija Epidaur

Rasprava o osnutku kolonija Narone i Epidaura nije dobila toliko prostora u znanstvenoj literaturi kao prethodne dvije kolonije. Većina znanstvenika se slaže oko toga da je kolonija Narona osnovana nakon građanskog rata Cezara protiv Pompeja. Prema Matijašiću osnivanje kolonije Narone se datira u zadnje godine Cezarovog života. Tu pretpostavku

[218] G. Novak, 1949, 78.

[219] Rasprava o ovom pitanju se vodila na predavanju kolegija „Stanovništvo rimskodobne Dalmacije“, 2016., pa sam nakon te rasprave zauzela stajalište da je nemoguće da su Delmati ponovno osvojili Salonu u ovom razdoblju.

[220] Usp. App., *Illyr.*, 25-27.

[221] Apijan (*Illyr*., 15, 43) priznaje da je kao izvor koristio Augustove memoare pa smatram da je upravo zbog njih donio najpodrobniji opis Oktavijanove kampanje protiv Delmata, a pretpostavljam i da ih je koristio upravo u poglavljima 25 i 26 gdje se iščitava Oktavijanova propaganda gdje se Oktavijanovi uspjesi stavljaju u kontrast Gabinijevih neuspjeha (usp. A. Renić, 2015, 28 i dalje). Oktavijanu je u pripremi rata protiv Marka Antonija očajnički trebala potvrda da je bolji ili barem jednako dobar vojskovođa kao on pa je na ovim mjestima Gabinije degradiran kao poznati vojskovođa njegova oca Cezara. Ovome u prilog idu i istraživanja S. Bilića-Dujmušića koji je dokazao da Gabinije nije bio loš vojskovođa kakvim ga prikazuju antički izvori u svrhu Augustove propagande (usp. S. Bilić-Dujmušić, 2004, 294-314.). Ako pretpostavimo da postoji mogućnost da je Apijan za ovaj dio teksta kao izvor koristio Augustove memoare, bilo bi nevjerojatno da je izostavio detalj vezan za spaljivanje Salone koji navodi Strabon. No, pošto su Augustovi memoari izgubljeni, ne može se dokazati da ih je Apijan koristio i na ovom mjestu.

temelji na važnosti položaja Narone, postojanju konventa rimskih građana, pripadnosti stanovnika grada tribusu *Tromentina* te na činjenici da je Narona bila važno uporište Cezarovih snaga u Iliriku za vrijeme građanskog rata.[222] Na postojanje konventa rimskih građana mogao bi ukazivati natpis (*CIL* 3, 1820 = 8423) iz sredine 1. st. pr. Kr., a na čelu konventa bi se nalazila dva magistra i dva kvestora.[223] O Epidauru postoji najmanje podataka, a većina povjesničara smatra da je koloniju osnovao Cezar koristeći istu argumentaciju kao i kod osnivanja kolonije Narone.[224] No, s obzirom na to da je tribus odbačen kao relevantan faktor, ne može se pouzdano utvrditi niti osnivač ovih dviju kolonija.

4. 5. 4 Kolonija Pola i kolonija Parencij

Prije je bilo uvriježeno mišljenje da je kolonija Pola osnovana prije kolonije Parencij. Ta uvjerenja su počivala na Plinijevom podatku u kojem on Polu naziva kolonijom, a Parencij *oppidum civium Romanorum*.[225] Ipak, Čače smatra da taj izraz označava grad u kojem je naseljena skupina rimskih građana bez obzira na njegov pravni status.[226] Jedan od argumenata koji je išao u prilog ranijeg osnivanja kolonije Pole bio je i postojanje kvatuorvirata u Parenciju. Zbog toga se smatralo da je Parencij u Augustovo vrijeme imao status municipija rimskih građana, dok je Pola bila kolonija rimskih građana.[227] Kako je već rečeno, novija su istraživanja pokazala da su gradski magistrati krajem Republike i početkom Carstva mogli biti, kako u municipijima, tako i u kolonijama, podjednako *IIII vir i. d.* i *II vir i. d.*[228] Bulić je dokazao da je dedukcija ovih dviju kolonija istovremena. On tvrdi da je ishodište premjeravanja istarske centurijacije bilo kraj Parencija i da se centurijacija protegnula na

[222] R. Matijašić, 2009, 141; G. Alföldy, 1965, 135 i dalje.

[223] R. Matijašić, 2009, 141; G. Alföldy, 1965, 134.

[224] Vidjeti R. Matijašić, 2009, 143; G. Alföldy, 1965, 139 i dalje.

[225] Plin., *N. h.*, 3, 129. M. Suić 1963 [1996], 414.

[226] S. Čače, 2001, 98.

[227] A. Degrassi, 1954, 68-72; prema: D. Bulić, 2012, 62.

[228] D. Bulić, 2012, 63.

teritorij pulskog agera. Time su opovrgnuta uvriježena mišljenja da je kolonija Pola osnovana prije Parencija, ali on pitanje točnog vremena osnutka ovih kolonija ostavlja otvorenim.[229] Osim što se smatralo da je kolonija Parencij osnovana nakon kolonije Pole, odnosno za vrijeme Tiberija,[230] smatralo se da je Polu osnovao Oktavijan. Takva je tvrdnja nalazila podlogu u činjenici da kolonija Pola u svom imenu sadržava imenicu *Pietas* jer se smatralo da se koncept milosrđa (*pietas*) rabio nakon 42. god. pr. Kr., ali je kasnije dokazano da je i Cezar u svojoj propagandnoj politici koristio taj pojam.[231] Za razliku od, primjerice Salone, u Poli izvori ne svjedoče o postojanju konventa rimskih građana ili nekakve trgovačke postaje u vrijeme Cezara, a Matijašić to opravdava njenim nepovoljnim geografskim položajem za trgovinu sa zaleđem.[232] On smatra Cezara osnivačem obadviju kolonija. Njegov glavni argument o osnivanju kolonije Pole od strane Cezara je natpis na Herkulovim vratima u kojem piše da su osnivači Pole Lucije Kalpurnije Pizon i Lucije Kasije Longin. Prvi je bio otac Cezarove žene Kalpurnije, a drugi je bio brat onog Kasija koji je bio među Cezarovim ubojicama pa oni nisu mogli osnovati koloniju nakon Cezarove smrti jer su se razdijelili u dva različita politička tabora. On također tvrdi da su ove kolonije osnovane u isto doba, a kako smatra da je Polu osnovao Cezar, logičan je zaključak da je prema njemu i Parencij osnovao Cezar.[233]

Pošto se iz svega navedenog ne može sa sigurnošću ustvrditi tko je osnovao kolonije Salonu, Naronu, Epidaur, Polu i Parencij, ovo pitanje ostaje otvoreno za daljnja istraživanja, ali ono što je sigurno je to da se osnivanje ovih kolonija ne može odrediti pretpostavljenom pripadnošću određenom tribusu niti magistraturama *IIII vir i. d.* te *II vir i. d.* kako je inzistirala starija historiografija.

[229] D. Bulić, 2012, 73 i dalje.

[230] M. Suić 1963 [1996], 414.

[231] D. Bulić, 2012, 52.

[232] R. Matijašić, 2009, 145.

[233] R. Matijašić, 2009, 146 i dalje.

4. 6 Dodjela imuniteta, italskog i latinskog prava stanovnicima Liburnije

Prije nego se krene u analizu eventualne dodjele italskog i latinskog prava te imuniteta stanovnicima Liburnije od strane Cezara, potrebno je definirati što je to rimsko građansko pravo, što latinsko te italsko pravo. Osnovna prava muškaraca koji su uživali rimsko građansko pravo bila su pravo biranja (*ius suffragii*), pravo da osoba bude birana za određenu magistraturu (*ius honorum*), pravo stjecanja i posjedovanja kviritskog vlasništva (*dominium ex iure Quiritium*), nasljedno pravo (*testamenti factio*), pravo sklapanja pravnih poslova (*ius commercii*), pravo da osoba bude stranka u civilnom postupku (*ius agendi*) i pravo sklapanja valjanog braka (*ius conubii*).[234] Osobe su stjecale rimsko građansko pravo ako su bile rođene u valjanom braku, odnosno od roditelja rimskih građana, od oca koji ima rimsko građansko pravo i majke koja posjeduje latinsko građansko pravo s *ius conubii*, ali i na druge načine. Djeca koja su rođena izvan valjanog braka stjecala su u pravilu građanstvo po majci. Do građanskog prava dovodila je i manumisija, ali je oslobođenik bio ograničen u pravima. Jedan od načina stjecana građanskog prava bio je i dodjeljivanje građanskog prava zaslužnim pojedincima ili čak i cijelim zajednicama.[235]

Osobe koje su imale latinsko građansko pravo dijelile su se u tri skupine: *Latini prisci, Latini coloniarii* te *Latini iuniani*. *Latini prisci* su stanovali u latinskim općinama u blizini Rima i imali su najbolji pravni položaj jer su imali *ius commercii*, većinom i *ius conubii*, a preseljenjem u Rim dobili bi rimsko građansko pravo. No, proširenjem rimskog građanskog prava s *Lex Iulia* i *Lex Papiria* (90.-89. g. pr. Kr.) ovaj status se izgubio. *Latini coloniarii* bili su stanovnici latinskih općina, ali i siromašni rimski građani koji su se naseljavali u kolonijama. Oni su imali *ius commercii*, ali ne i *ius conubii*, a preseljenjem u Rim mogli su steći rimsko građansko pravo ako su obnašali neku magistraturu u koloniji. *Latini iuniani* bili

[234] A. Romac, 1994, 84.

[235] A. Romac, 1994, 85.

su oslobođenici koji su bili oslobađani na neformalan način, a imali su samo *ius commercii*. U Cezarovo vrijeme bilo je uobičajeno dodjeljivanje latinskog prava pojedinim peregrinskim zajednicama i time bi se ti stanovnici dovodili u pravni položaj koji su imali *Latini coloniarii*.[236]

Ius Italicum su dobivale pojedine zajednice u provincijama i to bi im pravo omogućavalo isti pravni tretman kao da se nalaze u Italiji.[237] *Ius italicum* je sadržao tri osnovne povlastice: oslobođenje od kontrole upravitelja provincije, građani su pravno sposobni u potpunosti biti vlasnici zemljišta, odnosno posjeduju *dominium ex iure Quiritum* i oslobođeni su poreznih davanja koja su bila nametnuta provincijskim zajednicama: *tributum soli* i *tributum capitis*.[238]

Ovo pravo se prvi put u izvorima spominje kod Plinija (*N. h.*, 3, 25):

„U Kartagi sjedište za 65 naroda ne računajući stanovnike otoka, iz kolonije *Accitania Gemellense*, iz *Libisosana* s nadimkom *Foroaugustana*, kojim je obadvjema dano pravo Italije, iz kolonije *Salariense*, stanovnike *oppidi Castulo* sa starim latinskim (pravom) koji su prozvani *Caesarii Iuvenales* i *Saetabitani*, koji su prozvani *Augustani*, (i) *Valerienses*.“[239]

U ovom dijelu svoga rada Plinije italsko pravo naziva *ius Italiae*, doslovno pravom Italije, a dobile su ga dvije hispanske kolonije, odnosno *Accitania Gemellense* i *Libisosana*. Za ovu temu je svakako relevantniji Plinijev zapis o posjedovanju italskog prava te imuniteta pojedinih liburnskih zajednica. O tome Plinije (*N. h.*, 3,139) piše:

---

[236] A. Romac, 1994, 85-86.

[237] T. H. Watkins, 1983, 319.

[238] J. Uroz Saez, 2012, 105-106. O pojmovima *tributum soli* i *tributum capitis* vidjeti A. Romac, 2018[4], 367.

[239] „Carthaginem conveniunt populi LXV exceptis insularum incolis ex colonia Accitania Gemellense, ex Libisosana cognomine Foroaugustana, quibus duabus ius Italiae datum, ex colonia Salariense, oppidani Lati veteris Castulonenses qui Caesarii Iuvenales appellantur, Saetabitani qui Augustani, Valerienses.“ Latinski tekst preuzet iz A. Zack, 2014, 255.Tekst na hrvatski jezik prevela A. Renić.

„Skardonitanskom konventu pripadaju Japodi i od Liburna 14 općina, od kojih vrijedi imenovati Lakinijense, Stulpine, Burniste, Olbonense. Italsko pravo u ovom konventu imaju Aluti, Flanati, (po kojima se zove zaljev) Lopsi, Varvarini, a oprost tributa uživaju Aserijati te s otoka Fertinati, Kurikti.“[240]

Imunitet, odnosno oslobođenje od *tributi capitis*, se razlikuje od *iuris Italici* jer imunitet označava oslobađanje od plaćanja poreza nad zemljištem bez kviritskog vlasništva nad zemljištem.[241] Ovakvu konstataciju bi mogao dovesti u pitanje jedan od prijedloga prijevoda ovog Plinijevog teksta koji govori o italskom pravu i imunitetu liburnskih zajednica. Postoji tumačenje da sintaksa ove rečenice, odnosno veznik *-que* sufiksacijom dodan na pridjev *immunes*, ukazuje na to da su Aserijati imali i imunitet i italsko pravo. Pošto imunitet označava samo oslobođenje od tributa, što podrazumijeva i italsko pravo, ovakvo tumačenje se uglavnom odbacuje.[242] No, sintaksa ove rečenice bi doista mogla ukazivati na to da su Aserijati imali i imunitet i italsko pravo. To zavisi o tome koristi li Plinije *-que* u adverzativnom ili kopulativnom smislu. Najvjerodostojnije bi bilo provjeriti sve ovakve sintaktičke slučajeve u Plinijevu djelu i vidjeti kakvu on ima praksu korištenja ovog enklitika.[243] Ako su doista Aserijati imali i imunitet i italsko pravo, to bi moglo ukazivati na jednu vrlo važnu stvar, a to je da je *ius Italicum* liburnskih zajednica podrazumijevao samo kvritsko vlasništvo nad zemljom. Justinijanov kodeks (*De privilegiis urbis Constantinopolitanae*, 11, 21, 1) i Teodozijev kodeks (14, 13, 1) govore o tome da je Konstantinopol imao *ius Italicum*, a zadobio ga je vjerojatno 330. g. ili 370. g. U to vrijeme

[240] Prijevod preuzet od S. Čače, 1993, 7. “Conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civitates XIIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nominare non pigeat. ius Italicum habent ex eo conventu Alutae, Flanates, a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini inmunesque Asseriates, et ex insulis Fertinates, Curictae.“ Latinski tekst preuzet iz A. Zack, 2014, 256.

[241] Slično i A. Zack, 2014, 254.

[242] A. Zack, 2014, 257. Tamo vidjeti i drugu relevantnu literaturu.

[243] Zahvaljujem se profesoru M. Lončaru na sugestijama.

ager Italicus nije bio oslobođen plaćanja tributa,[244] što potvrđuje da barem u kasnijim razdobljima italsko pravo nije podrazumijevalo oslobađanje od tributa kao što je podrazumijevao imunitet. Pošto dodjela italskog prava i imuniteta u Liburniji datira u kasnorepublikansko doba ili u rani principat, ovdje bi se *ius Italicum* ipak trebao prije promatrati kao pravo koje tretira zemlju u ovim gradovima kao i zemlju u Italiji, ali ni pretpostavku o tome da je italsko pravo jamčilo samo kviritsko vlasništvo nad zemljom ne treba odbaciti bez detaljnog istraživanja.

Kod dodjele italskog prava liburnskim zajednicama postoje dvije mogućnosti. Prva mogućnost je da je *ius Italicum* dodijeljen peregrinima. Pitanje koje se postavlja je zašto i kada? Druga mogućnost je da su ovo pravo dobili pojedinci koji su se doselili iz Italije, što bi podrazumijevalo da su već imali rimsko građansko pravo. Historiografija do danas nije ponudila adekvatno objašnjenje Plinijevog navoda da su Aluti, Flanati, Lopsi, Varvarini posjedovali italsko pravo, a Aserijati, Fertinati i Kurikuti imunitet, odnosno oslobođenje od plaćanja tributa. Situacija se posebno komplicira kada se krene povezivati Plinijev (*N. h.*, 3, 130) navod da su se neke liburnske općine našle na popisu zajednica Desete regije Italije:

„U unutrašnjosti desete regije kolonije Kremona (Cremona), Briksija (Brescia) na području Cenomana, (na području) Veneta pak Ateste i gradovi Akelum (Asolo), Patavij (Padova), Opitergij (Oderzo), Velunum (Belluno), Vicetia (Vicenza). Matua (Mantova) jedina ostaje etruščanska preko Pada. Katon iznosi da Veneti potječu od trojanskog roda, a da su Cenomani (nekada) stanovali među Volcima blizu Masilije (Marseilles). Zatim oni koje ne treba podrobnije prikazivati: Alutrensi, Aserijati, Flamonijensi Vanijensi i drugi s nadimkom

[244] A. Zack, 2014, 258.

Kurici, Forojulijensi s nadimkom Transpadanci (Zuglio), Foretani, Nedinati, Kvarkveni, Tarvisani (Tarvisio), Togijensi, Varvari.“ [245]

Alföldy je pomoću tablice na sljedeći način sažeo ove različite spomene kod Plinija:[246]

N. h., 3, 130	*N. h.*, 3, 139	*N. h.*, 3, 140
Alutrenses	*Alutae, ius Ital.*	*Alvona, oppidum*
Asseriates	*Asseriates, immunes*	-
Flamonienses Vanienses	*Flanates, ius Ital.*	*Flanona, oppidum*
Flamonienses Culici	*Curictae, immunes*	-
Foretani	*Fertinates, immunes*	-
-	*Lopsi, ius Ital.*	*Lopsica, oppidum*
Nedinates	-	-
Varvari	*Varvarini, ius Ital.*	-

Tablica 1: Alföldyeva shema različitih spomena kod Plinija (prema G. Alföldy, 1969, 69-70).

Alföldy smatra da su liburnske zajednice na prvom popisu navedene kao peregrinske te su kao takve dobile imunitet, koji se kasnije proširio na italsko pravo, ali samo kod autonomnih zajednica. Kao argument za tu svoju pretpostavku uzima treći popis u kojem su sve zajednice s italskim pravom navedene kao *oppida* (Alutae - Alvona, Flanates - Flanona, Lopsi – Lopsica), osim Varvarije za koju smatra da je slučajno izostala. Prema tome, zajednice s imunitetom nisu imale autonomiju, već samo one s italskim pravom. Iz toga on izvodi razvoj statusa liburnskih zajednica: prvi popis je nastao za vrijeme Augusta i tada su navedene

[245] Prijevod preuzet iz S. Čače, 2003, 9.

[246] Tabela preuzeta iz G. Alföldy, 1965, 69-70, odakle prenosim i podatak o Premersteinevom mišljenju.

peregrinske zajednice imale imunitet, drugi popis, koji je nastao nakon Augusta, ali prije Klaudija, sadrži iste zajednice od kojih su Aluti, Flanati, Lopsi i Varvarini dobili autonomiju te italsko pravo, a treći popis, koji je također nastao nakon Augusta i prije Klaudija, sadrži samo autonomne zajednice s italskim pravom među kojima slučajno nema Varvarije. Kada je riječ o smještaju liburnskih zajednica u Desetu regiju Italije, prihvaća Premersteinovu ideju da su te zajednice, pošto su posjedovale imunitet te italsko pravo, po cenzusu pripadale najbližoj regiji Italije.[247] Čače se ne slaže s Alföldyevom konstatacijom da izraz *oppidum* potvrđuje autonomnost grada, odnosno da ga treba razumjeti kao *municipium* jer je izraz *oppidum* neutralan kada je riječ o statusu općine. Dokazuje to primjer opisa Hispanije gdje je vidljivo da Plinije (*N. h*., 3, 7) kada želi definirati status neke općine, on to izravno i učini: „Broj svih oppida je 175, a u njima je 9 kolonija, 10 municipija rimskih građana, od ranije obdarenih latinskim pravom 17, slobodnih 6, s *foedus*-om 3, stipendijarnih 120.“[248]

Starac, na tragu pretpostavke o pripadnosti liburnskih zajednica na temelju cenzusa Desetoj regiji Italije, smatra približno zadovoljavajućim rješenjem pretpostavku da su liburnske zajednice stekle italsko pravo prije 12. g. pr. Kr., odnosno prije nego što se granica Italije pomakla s Rižane na Rašu. Time bi se u cenzorskim popisima građana Italije nakon pomaka granice na Rašu našli i pripadnici liburnskih općina koje su imale italsko pravo. Ona smatra da se Plinije kod sastavljanja poglavlja *N. h*., 3, 130 koristio izvorom iz Augustovog vremena pa je smjestio liburnske zajednice Alutrense (Albonense), Aserijate, Flanate, Kurikte, Nedinate, Varvarine, a možda i Fulfinate (Forente?) u Desetu regiju Italije, dok se pri sastavljanju poglavlja *N. h*., 3, 139-140 koristio izvorom iz flavijevskog razdoblja pa bi stoga nedosljednost kod Plinija mogla biti posljedica financijsko-administrativne reorganizacije za vrijeme Vespanzijana. Tom reorganizacijom bi bilo ukinuto administrativno pripadanje

[247] G. Alföldy, 1965, 70-71.

[248] S. Čače, 1993, 12-13.

liburnskih zajednica koje su imale imunitet i italsko pravo u cenzorske liste Desete regije Italije.[249] Čače pri datiranju ovog popisa liburnskih zajednica zavedenih u Desetoj regiji Italije skreće pažnju na etnike *Nedinates* i *Varvari*, koji se inače u tom obliku ne nalaze u izvorima, već glase *Neditae*, odnosno *Varvarini*. Zbog toga Čače pretpostavlja da je moguće da je Plinije koristio neki popis s kraja republikanskog doba, odnosno nedugo nakon 47. g. pr. Krista.[250] Tablica 2 prikazuje usporedni prikaz Plinijevih navoda liburnskih zajednica:

N. h., 3, 130.	*N. h.*, 3, 139	Ubikacija
Flamonijensi Vanijensi	Flanati (*ius Italicum*)	Flanona (Plomin)
Alutrensi	Aluti (*ius Italicum*)	Alvona (Labin)[251]
Kurici	Kurikti (*immunes*)	Kurik (grad Krk)[252]
Foretani	Fertinati (*immunes*)	Fulfinij (Omišalj na Krku)[253]
-	Lopsi (*ius Italicum*)	Lopsika (Sveti Juraj kod Senja)[254]
Varvari	Varvarini (*ius Italicum*)	Varvarija (Bribir)
Aserijati	Aserijati (*immunes*) (i *ius Italicum*?)	Aserija (Podgrađe kod Benkovca)
Nedinati	-	Nedin (Nadin)

Tablica 2: Liburnske zajednice kod Plinija (*N. h.*, 3, 130; 3, 139) te njihova ubikacija.

[249] A. Starac, 2000, 30-31.

[250] S. Čače, 2003, 10-11.

[251] Iako postoje različita stajališta o etnika *Alutae*, Čače ustvrđuje da se ipak radi o stanovnicima Alvone. Detaljnije v. u S. Čače, 1993, 10. S tim se slaže i M. Suić, 2003[2], 62.

[252] S. Čače, 2003, 12.

[253] A. Starac (2000, 30) smatra da su Fulfinati možda uvršteni u Desetu regiju Italije pod izobličenim imenom Foretani. S. Čače (1993, 10) navodi da su Fertinati zapravo Fulfinati, odnosno stanovnici Fulfinija, današnjeg Omišlja na otoku Krku.

[254] Više o Lopsici v. u A. Faber, 2003, 629-648.

Iz priložene tablice vidljivo je da zajednice, koje su imale italsko pravo i imunitet, nisu sve navedene u popisu liburnskih gradova u Desetoj regiji Italije i obratno. Prva iznimka su Nedinati koji su navedeni u popisu Desete regije Italije, ali nisu označeni kao zajednica povlaštena s imunitetom ili italskim pravom. S druge strane, Lopsi koji su imali italsko pravo, nisu ubrojeni u Desetu regiju Italije. Time se može ustvrditi da ova dva popisa nisu nužno međusobno povezana,[255] a ideja o cenzorskim popisima u Desetoj regiji Italije u koje su upisivane povlaštene liburnske zajednice jednostavno nema uporišta u izvorima. Čače je iznio pretpostavku da Plinije možda nije raspolagao podatcima nakon što je August pomakao granicu Italije s Rižane na Rašu pa je, kombinirajući različite popise, greškom uvrstio liburnske zajednice u popis Desete regije Italije.[256] Margetić je mišljenja da je svrha Plinijevog popisa *N. h.*, 3, 139 samo navođenje nekih liburnskih privilegiranih zajednica te da je Plinije zaboravio iz tog popisa izbrisati one zajednice koje je svrstao u Desetu regiju Italije. On smatra da ovaj popis nije komplementaran s popisima *N. h.*, 3, 130, prvom rečenicom popisa *N. h.*, 3, 139[257] i *N. h.*, 140 jer se u njima ne ponavljaju liburnski gradovi pa se oni međusobno nadopunjuju.[258] Margetić, naravno, pri tom misli da su Foretani, Flamonijensi Vanijensi i Kurikti bile neke od zajednica Desete regije Italije, a da se u Liburniji nalaze Alutrensi, Aserijati, Nedinati i Varvari.[259]

Ovaj problem pokušavalo se razriješiti i na razne druge načine. Tako je postojala i pretpostavka da je prvi popis nastao kada je Liburnija pripadala Italiji pa su i liburnske zajednice ubrojene u Desetu regiju Italije, a autonomiju su možda zadobile već za Cezara.[260]

[255] Usp. S. Čače, 1993, 24; S. Čače, 2003, 10-12.

[256] S. Čače, 2003, 10-12. Vidjeti i shemu Plinijeva sklapanja popisa u S. Čače, 1993, 33.

[257] „Conventum Scardonitanum petunt Iapudes et Liburnorum civitates XIIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nominare non pigeat."

[258] L. Margetić, 1978-1979 [1996], 46-47.

[259] L. Margetić, 1978-1979 [1996], 41-44.

[260] Detaljnije o ovoj temi u: G. Alföldy, 1965, 70. Drugu relevantnu literaturu vidjeti u bilješci 13.

Malavota pretpostavlja da se ovdje radi o nekoj formalnosti koja je dopuštala nekim liburnskim zajednicama da se nominalno pojavljuju na popisu susjednih italskih općina Desete regije, a možda i da s njima sudjeluju na nekim svečanostima. On prihvaća datiranje dodjele ovih povlastica u vrijeme pomicanja italske granice na rijeku Rašu jer su u to vrijeme liburnska središta mogla tražiti da i ona budu uključena u prirodne granice Italije. Rim je tada mogao pretpostaviti da Liburnija nije dovoljno romanizirana kao Histrija pa su ju odlučili ostaviti izvan granica Italije, a pojedinim zajednicama su dali status koji bi ih izjednačio s italskim zajednicama.[261] Margetić smatra ovu teoriju neuvjerljivom jer bi se u tom slučaju očekivalo da italsko pravo dobiju sve liburnske zajednice, prije svega Jader, a ne samo poneke.[262] Pošto ne postoji nikakva indicija u izvorima da je Liburnija ikada pripadala Italiji, ovu bi tezu trebalo odbaciti kao neutemeljenu.

Suić zastupa mišljenje da su liburnske zajednice dobile ove povlastice ubrzo nakon građanskog rata Cezara protiv Pompeja zbog toga što su liburnske zajednice pružale vrlo važnu potporu Cezaru u ovom ratu te zbog navodnih Cezarovih nastojanja da provinciju Ilirik, a posebno Liburniju, čvršće veže uz rimsku vlast. Prema ovoj teoriji, vrijeme dobivanja ovih povlastica u Liburniji bi se podudaralo s vremenom kada je Transpadana priključena Italiji i stekla ista prava. Suić pretpostavlja da su Transpadana, Histrija i Liburnija imale zajedničku prokuratelu *alimentorum*, koju inače nemaju stanovnici provincije. Svoju pretpostavku potkrepljuje natpisom na kojem se Tit Alije Saturnin pojavljuje kao *IIII vir i. d.* u Varvariji jer se ta magistratura navodno pojavljuje na čelu zajednica koje su dobile autonomiju u Cezarovo vrijeme.[263] Kako je već ustanovljeno u prethodnom poglavlju, magistratura *IIII vir i. d.* nije pouzdan faktor pri datiranju zadobivanja autonomije.

[261] M. Malavolta, 1987, 69-70. Tamo vidjeti i drugu relevantnu literaturu.

[262] L. Margetić, 1978-1979 [1996], 52; L. Margetić, 1977, 407.

[263] M. Suić, 1968 [1996], 631-633.

Prema svemu navedenom, možemo zaključiti da postoji mogućnost da su navedene liburnske zajednice dobile italsko pravo i imunitet za vrijeme Cezara, ali dosadašnja historiografija nije mogla to sa sigurnošću potvrditi niti opovrgnuti. Osim vremena dobivanja ovih povlastica, vode se rasprave i o tome kakve je zapravo povlastice podrazumijevalo italsko pravo liburnskih zajednica. Margetić smatra da ove male liburnske zajednice, u usporedbi s drugim središtima koja su imala italsko pravo, nisu bile toliko značajne da bi dobile ovakvu povlasticu, posebno ako se uzme u obzir da ni kolonije Jader i Salona nisu imale italsko pravo.[264] Prema njegovom mišljenju, ovdje se ne radi o pravom italskom pravu, već o „okljaštrenom" latinskom pravu prema kojem službenici te četiri općine nakon godine dana službovanja ne bi mogli dobiti rimsko građansko pravo. Prema tome, Plinije je greškom umjesto *ius Latii* napisao *ius Italicum*.[265] Čače osporava ovo stajalište tvrdeći da je pretpostavka da je Plinije greškom umjesto *ius Latii* napisao *ius Italicum* neutemeljena. Prema njegovom mišljenu, u Liburniji prije svega valja računati sa širenjem latinskog prava jer postoji mogućnost da su u nekoj odmakloj fazi u Liburniji sve ostale općine uživale latinsko pravo, a da Plinije to ne smatra posebno važnim isticati. Za općine Enonu i Arbu Čače smatra da su sigurno tada već raspolagale latinskim pravom, ali ih Plinije ne spominje. Kao dokaz da je Enona imala latinsko pravo Čače uzima jedan natpis (*CIL* 3, 2973) na kojem piše da municipalno vijeće Enone posvećuje kip P. Siliju Nervi, a kao dokaz da je Arba imala isti status argumentira natpisom (*CIL* 3, 10117) koji govori o gradnji bedema i kula za Augusta.[266] Nespominjanje Arbe i Enone među povlaštenim općinama Margetić opravdava tezom da u vrijeme nastajanja vrela koje je Plinije koristio jednostavno nije bilo drugih povlaštenih općina osim onih koje on navodi.[267] Naime, kako je već u ovom poglavlju rečeno,

[264] L. Margetić, 1978-1979 [1996], 51; L. Margetić, 1977, 406.

[265] L. Margetić, 1996, 9-10. Slično i L. Margetić, 1978-1979 [1996], 55-56; L. Margetić, 1977, 408.

[266] S. Čače, 1993, 11-12. Usp. i njegove bilješke 29 i 42.

[267] L. Margetić, 1996, 8.

Plinije (*N. h.*, 3, 25) spominje *ius Italicum*, ali doduše u formi *ius Italiae* i piše da ga posjeduju stanovnici kolonija *Accitania Gemellense* i *Libisosana*. Na istom mjestu Plinije spominje i gradove koji imaju *ius Latii*. Tvrdnje da je Plinije slučajno napisao *ius Italicum* umjesto *ius Latii*, kao i one da je smatrao nepotrebnim isticati da liburnske zajednice imaju *ius Latii* jer se podrazumijevalo da ga posjeduju, su neutemeljene jer Plinije kod hispanskih općina jednostavno ima drugačiju praksu: na istom mjestu izričito navodi zajednice koje imaju italsko pravo, kao i one koje imaju latinsko pravo.

Najlogičnije se čini objašnjenje, koje je na tragu onog Margetićevog, da je Plinije crpio podatke iz vrela koje je nastalo prije nego što su Enona i Arba dobile latinsko pravo.[268] Ako je Plinije napisao da su određene zajednice imale *ius Italicum* i ne spominje *ius Latii* u Liburniji, ne bi se trebalo previše udaljavati od njegovog teksta i nagađati što je Plinije htio ili mislio napisati. Zašto se jednostavno ne bi moglo prihvatiti da doista u vrijeme nastajanja Plinijevog izvora u Liburniji ne postoje gradovi s latinskim pravom? Također, Čače i Margetić u svojoj diskusiji nisu dali zadovoljavajući argument tvrdnji da se u Liburniji ne radi o „pravom" italskom pravu. Istina, Čače ispravno tvrdi da su liburnske zajednice morale itekako zadužiti Rim da im se dodjeli ovo pravo. No, tvrdnja da su „prosudbe o brzoj i ranoj romanizaciji (uključujući stjecanje civiteta!) odabranih liburnskih općina ipak bile ishitrene"[269] jednostavno ne stoji. U antičkom Krku (*Curicum*) pronađen je natpis (*CIL* 3, 13295) koji se datira u sredinu 1. st. pr. Kr. (49.-48. god. pr. Kr.),[270] a govori o gradnji dijela gradskih bedema.[271] Ovaj natpis svojim sadržajem pokazuje da je već u Cezarovo vrijeme u

[268] Usp. L. Margetić, 1996, 8.

[269] S. Čače, 1993, 9.

[270] L. Margetić, 1987 [1996], 90.

[271] Turus Patalius Granp. Opia(vi) f(ilius) Venetus Lastimeis Hosp(otis) f(ilius) Pra(ifectei?) murum locaverunt lo(n)g(um) p(edes) CXI alt(um) p(edes) XX eisde(m) proba[ver(unt)]. Transkripcija natpisa je preuzeta od L. Margetić, 1987 [1996], 89, ali ne u cijelosti. Naime, drugi natpis iz Krka (više o ovom natpisu v. kod A. Kurilić,

antičkom Krku romanizacija bila na visokom stupnju jer je natpis napisan na latinskom jeziku, koriste se rimske pravne norme, a dva mjesna magistrata organiziraju i nadziru javne radove.[272] Sam Čače na drugom mjestu konstatira da ovaj natpis potvrđuje da su liburnske zajednice na otocima u Kvarneru, posebno *Curicum* i *Fulfinium, Arba* i *Absorus* već postale antičkim gradskim općinama.[273] Upravo se *Curcium* i *Fulfinium* nalaze na Plinijevu popisu zajednica s imunitetom, a ovaj natpis potvrđuje da je romanizacija u sjevernom dijelu Liburnije već itekako uzela maha. Nadgrobni spomenik obitelji *Queresii* iz Varvarije također dokazuje da ni južni dio Liburnije nije zaostajao za sjevernim. Ovaj natpis iz Varvarije pokazuje da otac Volusije Ete vjerojatno pripada prvoj obitelji s građanskim pravom, koje je obitelj možda dobila za vrijeme namjesništva L. Volusija Saturnina (prije 29. - oko 40. g.). Eta je bila žena Tita Kueresija, a majka Gaja Volusija Maksima, Kueresije Maksime i Kueresije Tertije. Gentilicij *Queresius* je zabilježen prvi (i jedini) put na ovom nadgrobnom spomeniku, a vjerojatno pripada domaćem imenskom fondu. Tit Kueresije je bio latinski građanin jer je njegov sin po majci dobio građansko pravo, on je kasnije stekao rimske građansko pravo pa su kćeri dobile njegov gentilicij.[274] Da bi obitelj Volusije Ete dobila građansko pravo, morala ga je nečim zaslužiti, ali mi možemo samo pretpostavljati čim. No, činjenica da je neka obitelj zaslužila rimsko građansko pravo u gradu za koji Plinije (*N. h.*, 3, 139) tvrdi da ima *ius Italicum*, pokazuje da je ova zajednica morala mnogo ranije potpasti pod utjecaj romanizacije. Romanizacija, kao i svaki drugi proces, ima dugo trajanje pa ovakvo stanje nije moglo nastati odjednom. Na kraju, kolonija Jader je osnovana najkasnije 27. g. pr. Kr., a nalazi se na manje od 50 km zračne udaljenosti od Varvarije, a na oko 40-ak km udaljenosti od Aserije.

2006, 136) potvrdio je da se radi o obliku imena *Hospotis*, a ne *Hospolis*, kako ga je napisao Margetić pa je na tom mjestu napravljena intervencija u njegovoj transkripciji natpisa.

[272] Usp. S. Čače, 1993a, 20.

[273] S. Čače, 1993a, 20.

[274] A. Kurilić, 1993, 92-95.

Vrlo je izvjesno da su Liburni pružali izdašnu pomoć Cezaru u građanskom ratu pa nije nelogično pretpostaviti da je Cezar zbog te potpore nagradio lokalne stanovnike i rimske građane u Liburniji s imunitetom i italskim pravom. Italsko pravo spominje se još i u Teodozijevu kodeksu (14, 13, 1), u Justinijanovom kodeksu (*De privilegiis urbis Constantinopolitanae*, 11, 21 ,1), kod Juvencija Celza (*libro 25 digestorum D*., 50, 15, 6), Gaja (*libro sexto ad Legem Iuliam et Papiam D*., 50, 15, 7), Ulpijana (*libro primo de censibus D*., 50 ,15 ,1 pr.) i Julija Paula (*libro secundo de censibus D*., 50, 15, 8 pr.).[275] Da bi se moglo odgonetnuti kada su i zašto liburnski gradovi dobili italsko pravo, potrebna je detaljna analiza svih gradova za koje se navodi u izvorima da su ga posjedovali, bez obzira na to kada su ga dobili. Jednim takvim opsežnim istraživanjem mogli bi se otkriti razlozi zbog kojih su drugi gradovi dobivali ovu povlasticu i komparacijom možda doći do sličnih uvjeta u Liburniji koji su rezultirali dobivanjem italskog prava. Naravno, nezaobilazno bi bilo uzeti u obzir i epigrafsku građu liburnskih gradova koja prikazuje sliku strukture stanovništva ovih gradova. Pošto znamo da su se za vrijeme Cezarovog prokonzulata u Liburniju doseljavali Italici, ljudi koji su imali rimsko građansko pravo, a time i kviritsko pravo nad zemljom u Italiji, moguće je da su upravo oni bili presudni faktor u zadobivanju ovog prava nakon građanskog rata.[276] Pošto ovakva analiza nadmašuje predviđen opseg, domet i temu ovoga rada, ostavit ćemo ju za neki drugi put.

[275] Izvori su citirani na latinskom i prevedeni na njemački u A. Zack, 2014, 257-264.

[276] M. Suić (1968 [1996], 631) je također podupirao teoriju u zadobivanju ovih povlastica liburnskih općina u Cezarovo vrijeme.

5. ZAKLJUČAK

Vatinijev zakon, izglasan 59. g., pr. Kr. dao je Cezaru na upravu Cisalpinsku Galiju i Ilirik, a nama u baštinu ostavio ime prvog poznatog prokonzula provincije Ilirik. Cezar je na ovu dužnost stupio nakon isteka konzulske dužnosti u Rimu, dakle početkom 58. g. pr. Krista. U građanskom ratu između Cezara i Pompeja vodile su se vrlo značajne bitke upravo na području Ilirika. Ovaj građanski rat je u Iliriku doveo do grupiranja stanovništva ove provincije na jednu ili drugu stranu. Pristajanje stanovništva uz Cezara ili Pompeja može se smatrati, uz naravno specifične povijesne okolnosti, i posljedicama Cezarove politike za vrijeme obnašanja prokonzulata. On je svoj prvi posjet provinciji planirao 57./56. g. pr. Kr., a planirani posjet je mogao biti usmjeren na središnji dio provincije, odnosno na posjet konventu rimskih građana u Saloni, koji se tu počeo doseljavati vjerojatno nakon Koskonijeve kampanje, a doseljavanje je nastavljeno za Cezarovog prokonzulata. Tim posjetom je on vjerojatno namjeravao učvrstiti svoj položaj kod stanovnika Salone, koji su mu kasnije bili odani u građanskom ratu. U martu 56. g. pr. Kr. Cezar prima izaslanstvo iz Ilirika, točnije, s područja Salone, sa ciljem da arbitrira u nekom sporu, koji se vjerojatno veže uz prava Isejaca na plovidbu Manijskim zaljevom, odnosno Neretvanskim kanalom. Ovim pravorijekom Isejcima su potvrđena prava na plovidbu Manijskim zaljevom, a da bi se osigurale nove Cezarove odredbe, on šalje u Ilirik legata Kvinta Numerija Rufa. Jedini potvrđeni Cezarov posjet provinciji veže se uz upade Pirusta u južni dio provincije 54. g. pr. Krista. Tom prilikom je Cezar riješio problem s Pirustima bez primjene vojne sile i održao, vjerojatno u Naroni, prvi poznati sudbeni konvent u Iliriku na kojem su se rješavale razne parnice stanovnika ovog područja. Ovim potezom je Cezar učvrstio svoju vlast u južnom dijelu provincije, koja je pod rimskim protektoratom do tada bila već više od jednog stoljeća. Stanovništvo ovog područja također je bilo na Cezarovoj strani u građanskom ratu. Za razliku od sjevernog i južnog dijela provincije, središnji dio, odnosno teritorij Delmata, koji se

protezao od rijeke Krke do rijeke Neretve, bio je na Pompejevoj strani u građanskom ratu. Ovakav razvoj situacije potpuno je očekivan ako se sagleda cjelokupna slika rimsko-delmatskih odnosa. Ekspanzionističke težnje ovog naroda prvi put su potvrđene u izvorima prije Prvog rimsko-delmatskog rata, zbog čega Rim šalje na njih vojsku. Sljedeće dvije poznate kampanje na njihovom području su vodili L. Cecilije Metel te Gaj Koskonije. Oni prije izbijanja građanskog rata zauzimaju Promonu, grad koji je neko vrijeme prije toga bio u rukama Liburna. Ovaj potez nije bio samo jedna od njihovih ekspanzionističkih težnji, već su se oni u iščekivanju građanskog rata svrstali na Pompejevu stranu u nadi da će iz toga izvući neke povlastice u slučaju Pompejeve pobjede. Liburni su zatražili pomoć od Cezara da bi vratili Promonu, koju im on i pruža, no njegova vojska je poražena. Zbog sukoba oko Promone, može se reći da se provincija Ilirik nalazila u ratnom stanju i prije službenog izbijanja rata. Delmatska potpora Pompeju je pokazala koliki je strateški značaj Ilirik imao. Da su Marko Oktavije, Isejci i Delmati uspjeli zauzeti Salonu, presjekli bi potpuno provinciju na dva dijela i na taj način ugrožavali njena druga dva dijela, ali bi osvajanjem Salone Pompej također stekao uporište na istočnoj obali Jadrana koje bi mu omogućilo prelazak preko mora u Italiju. Cezar u slučaju kopnenog pohoda na Italiju također nije imao otvoren put preko delmatskog teritorija.

Sve ove okolnosti dovele su do toga da rimski vojni stratezi u svojoj svijesti ozbiljnije shvate stratešku važnost Ilirika, što je potvrdio i Oktavijan svojom kampanjom u Iliriku uoči rata protiv Marka Antonija.[277] Sve navedeno nas dovodi do zaključka da se utabani smjer rimske politike spram Ilirika nije znatno promijenio tijekom Cezarovog prokonzulata. Cezarov planirani posjet provinciji 57./56. g. pr. Kr. bi u tom kontekstu predstavljao iznimku. Sve je ostalo Cezar radio ili usput ili zato što je bio na to primoran, kao prilikom upada Pirusta ili sukoba oko Promone, ili na zahtjev određenih zajednica u Iliriku, kao što je bio

[277] O Oktavijanovoj kampanji u Iliriku vidjeti S. Bilić-Dujmušić, 2004, 421-557.

slučaj kod arbitriranja u sporu iz 56. g. pr. Kr. i slanjem legata u svrhu da se provedu njegove odredbe.

Sve rimske intervencije na ovom prostoru od Prvog rimsko-ilirskog rata do građanskog rata mogu se promatrati kao izolirani slučajevi kojima je cilj bio zaštititi rimske interese na tom području i ne može se govoriti o nikakvoj sustavnoj uspostavi reda i mira. S druge strane, nakon građanskog rata mogu se uočiti promjene koje su nastupile u provinciji. Ovom radu nije bio cilj odgonetnuti osnivača julijanskih kolonija u Iliriku, ali se pokazalo da su argumenti dosadašnjih historiografskih istraživanja nerelevantni, bez obzira na to koga se smatralo osnivačem kolonija. U svakom slučaju, u kasnorepublikanskom razdoblju u Iliriku se osnivaju kolonije, a stanovnici Varvarije, Lopsike, Flanone i Alvone dobivaju italsko pravo te stanovnici Aserije, Kurika i Fulfinija imunitet. Iako do sada nije ponuđen adekvatan odgovor kada su i zašto ove liburnske zajednice dobile povlastice imuniteta i italskog prava, treba odbaciti tvrdnje da se ovdje ne radi o „pravom“ italskom pravu ili da se pak radi o latinskom pravu jer analiza Plinijeva teksta pokazuje da nema osnova za ovakve sumnje. Također, ubrajanje pojedinih liburnskih zajednica u Desetu regiju Italije ne treba se nužno povezivati s tim povlasticama jer se popisi ne poklapaju u potpunosti. Ono što bi se moglo dovesti u pitanje je to je li italsko pravo podrazumijevalo oprost od tributa na što bi mogla ukazati sintaksa Plinijeve rečenice. Ovakva konstatacija ne bi bila opravdana bez detaljne analize Plinijevog stila pisanja, italskog prava i imuniteta pa će ova opaska, koja se ne mora pokazati ispravnom, ostati kao moguća smjernica u budućim istraživanjima. Natpisna građa s otoka Krka pokazuje da je romanizacija u sjevernom dijelu Liburnije već tada bila u zamahu pa nema razloga sumnjati u to da je situacija u južnom dijelu bila drugačija, posebno što imamo dokaz da već za namjesništva L. Volusija Saturnina najmanje jedna obitelj u Varvariji dobiva rimsko građansko pravo. Romanizacija kao povijesni proces iziskuje svoje vrijeme i ovakva situacija u Liburniji nije moga biti rezultat nekih vremenski kratkih utjecaja. Činjenice da je

Cezar prvi poznati prokonzul Ilirika čije je prokonzulsko djelovanje u ovoj provinciji dokazano, da se krajem 1. st. pr. Kr. osnivaju kolonije rimskih građana u Iliriku, da je romanizacija u Liburniji već uzela maha, a pojedine liburnske zajednice dobivaju italsko pravo i/ili imunitet može se reći da se od početka Cezarovog prokonzulata nadalje može pratiti konstantna prisutnost Rima na ovom području kroz literarne izvore, ali mnogo više kroz epigrafsku i općenito arheološku građu.

6. POPIS KRATICA I LITERATURE

6. 1 Popis kratica

Adriatica - Adriatica praehistorica et antiqua. Miscellanea Gregorio Novak dicata, Zagreb

AE - l'Annee Epigraphique, Paris

AMSD - Atti e memorie della Societa Dalmata di Storia Patria, Roma

ARR - Arheološki radovi i rasprave, Zagreb

Atti CRSR - Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno, Trieste - Rovigno

CIL - Corpus inscriptionum Latinarum, Berlin

ClAnt - Classical Antiquity, University of California Press: Oakland

CPh - Classical Philology, Chicago

MHM - Miscellanea Hadriatica et Mediterranea, Zadar: Sveučilište u Zadru

PPUD - Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split

Rad JAZU - Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

RFFZd – Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar

RIJAZUZd - Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Zadar

SHP - Starohrvatska prosvjeta, Split

VAHD - Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split

ZPfSRi - Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka

ŽA - Živa antika, Skopje

6. 2 Popis izdanja literarnih izvora

App., *Bell. Civ.*

Rimski građanski ratovi, ur. B. M. Stevanović, Beograd, 1967.

App., *Illyr*.

M. Šašel Kos, 2005, *Appian and Illyricum*, Ljubljana, 2005, 52-81.

Bell. civ.

Moji Ratovi, ur. P. Bujas, preveo T. Smerdel, Zagreb, 2010.

Bell. gall.

Moji Ratovi, ur. P. Bujas, preveo T. Smerdel, Zagreb, 2010.

Plut., *Caes*.

Usporedni životopisi, ur. i preveo Z. Dukat, sv. 3, Zagreb, 2009.

Plut., *Pomp*.

Usporedni životopisi, ur. i preveo Z. Dukat, sv. 2, Zagreb, 2009.

Plut., *Crass*.

Usporedni životopisi, ur. i preveo Z. Dukat, sv. 2, Zagreb, 2009.

Plut., *Cat. Min.*

Usporedni životopisi, ur. i preveo Z. Dukat, sv. 3, Zagreb, 2009.

Suet., *Ceas*.

Dvanaest rimskih careva, ur. i preveo S. Hosu, Zagreb, 1956.

6. 3 Popis literature

F. F. Abbot, 1915, The Colonizing Policy of the Romans from 123 to 31 B.C., *CPh*, 10/4, 365-380.

G. Alföldy, 1965, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest, 1965.

B. Bijađija, 2015, Prilog raspravi o pravnom statusu Ise u rimsko vrijeme, *RIJAZUZd*, 57, Zadar, 2015, 19-40.

S. Bilić-Dujmušić, 2000, *Ratne operacije u provinciji Ilirik 49.-47. pr. Kr.*, magistarska radnja (rukopis), Sveučilište u Zadru, Zadar, 2000.

S. Bilić-Dujmušić, 2004, *Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34.-33. god. pr. Kr.*, doktorska disertacija (rukopis), Sveučilište u Zadru, Zadar, 2004.

S. Bilić-Dujmušić, 2011, Kampanja Lucija Cecilija Metela i problem dvije Salone, *Diadora*, 25, Zadar, 2011, 143-169.

D. Bulić, 2012, Rimska centurijacija Istre, *Tabula*, 10, Pula, 2012, 50-74.

P. Cabannes, 2002, *Iliri od Bardileja do Gencija*, Zagreb, 2002.

P. Culham, 1993, Romans, Greeks, and Delmatae: Reconstructing the Context of "RDGE" 24, *ClAnt*, 12, University of California Press: Oakland, 51-64.

S. Čače, 1989, Pogranične zajednice i jugoistočna granica Liburnije u kasno predrimsko i rimsko doba, *Diadora*, 11, Zadar, 1989, 59-91.

S. Čače, 1993, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija (Nat. hist. 3, 130; 139-141), *RFFZd*, 32(19), Zadar, 1992/93 (1993), 1-36.

S. Čače, 1993a, Prilozi povijesti Liburnije u 1. stoljeću prije Krista, *RZHAZUZd*, 35, Zadar, 1993, 1-35.

S. Čače, 1999, Manijski zaljev, Jadastini i Salona, *VAHD*, 90-91, Split, 1999, 57-87.

S. Čače, 2001, Plinije kao izvor za povijest srednje Dalmacije do druge polovice 1. st. po Kr., *ZPfSRi*,1, Rijeka, 2001, 91-104.

S. Čače, 2003, Aserija u antičkim pisanim izvorima. Tekstovi i komentari, *Asseria,* 1, Zadar, 2003, 7-43.

S. Čače, 2013, Secus flumen Titium: o razgraničenjima i promjenama oko rijeke Krke prije i na početku Principata, *MHM*, 1, Zadar, 2013, 15–35.

S. Čače, 2013a, Napomene o odnosima među liburnskim zajednicama, *Asseria*, 11, Zadar, 2013, 11-50.

S. Čače - F. Milivojević, 2017, Rimski Ilirik u 1. st. pr. Kr.: nekoliko zapažanja, *VAHD*, 110/2, Split, 2017, 425-450.

A. Degrassi, 1954, l confine nord-orientale dell'Italia Romana, ricerche storico-topografiche, u: *Dissertationes Bernenses*, Bern, 1954.

D. Demicheli, 2014, Salonitani extra fines Dalmatiae (III) - Civili salonitanskoga podrijetla, *Tusculum*, 7, Solin, 2014, 31-50.

D. Džino, 2010, *Illyricum in Roman Politics 229 BC-AD 68*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

D. Džino - A. Domić Kunić, 2013, *Rimski ratovi u Iliriku: povijesni antinarativ*, Zagreb, 2013.

A. Faber, 2003, Sveti Juraj – Lopsica i Lopci, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003, 629-648.

I. Fadić, 1999, Gneius Baebius Tamphilus Vala Numonianus - graditelj foruma, patron Jadera i prvi prokonzul Ilirika, *Historia Antiqua*, 5, Pula, 1999, 47-54.

G. Forni, 2006, *Le tribù romane. IV. Scripta minora*, Roma, 2006.

B. Gabričević, 1968 [2015], Antički spomenici otoka Visa, *Izbor iz djela*, Split, 2015, 45-83, prvi put objavljeno u *PPUD*, 17/1, 1968, 5-60.

B. Gabričević, 1970 [2015], *Issa i njezin patron Q. Numerius Rufus*, Izbor iz djela, Split, 2015, 127-135, prvi put objavljeno u *Adriatica*, 1970, 553-562.

M. Gross, 1995, *Suvremena historiografija*, Zagreb, 1995.

E. S. Gruen, 2009, Caesar as a Politician, u: *A Companion to Julius Caesar*, ed. M. Griffin, Oxford: Wiley-Blackwell, 2009, 23-37, doi: 10.1002/9781444308440.ch3.

Istra kroz vrijeme, 2009 - *Istra kroz vrijeme*, ur. E. Ivetic, Rovinj: Centro di ricerche storiche - Rovigno, (Collana degli Atti 30), 2009.

J. Jeličić-Rondić – A. Sedlar, 2011, Topografija antičke Salone (III). Salonitanska *Urbs occidentalis*, *Tusculum*, 4, Solin, 2011, 67-86.

W. Kubitschek, 1889, *Imperium Romanum tributim discriptum*, Pragae - Vindobonae – Lipsiae, 1889.

A. Kurilić, 1993, Nadgrobni spomenik obitelji Queresii iz Varvarije, *RFFZd*, 31(18), 1991/92 (1993), Zadar, 89-96.

A. Kurilić, 2006, Recent epigraphic finds from the Roman province of Dalmatia, u: *Dalmatia. Research in the Roman Province 1970-2001*, Oxford, 2006, 133-175.

A. Kurilić, 2008, *Ususret Liburnima*, Zadar, 2008.

Leksikon antičkih autora, 1996 – *Leksikon antičkih autora*, ur. D. Škiljan, Zagreb, 1996.

P. Lisičar, 1971, *Grci i Rimljani*, Zagreb, 1971.

M. Malavolta, 1987, Il *ius italicum* delle comunità liburniche della Dalmazia, *AMSD*, 12, Roma, 1987, 65-70.

L. Margetić, 1977, Il ius Italicum delle comunità liburniche (Plin. nat. hist. III, 21, 139), *ŽA*, 27/2, 1977, 401-409.

L. Margetić, 1996, O nekim pitanjima pravnog položaja liburnskih općina u doba principata, *RIJAZUZd*, 38, Zadar, 1996, 1-12.

L. Margetić, 1978-1979 [1996], Plinije i liburnske općine, *Istra i Kvarner*, Rijeka, 1996, 39-87, prvi put objavljeno u *Atti CRSR*, 9, 1978-1979, 301-358.

L. Margetić, 1987 [1996], O natpisu o gradnji krčkih bedema sredinom I. st. pr. n. e., *Istra i Kvarner*, Rijeka, 1996, 89-101, prvi put objavljeno u *ARR*, 10, 1987, 171-183.

R. Matijašić, 2009, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009.

F. Milivojević, 2017, *Cezarov Ilirik*, doktorska disertacija (rukopis), Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017.

G. Novak, 1949, Isejska i rimska Salona, *Rad JAZU*, 270, 1949, 67-92.

G. Novak, 2004[2], *Prošlost Dalmacije. Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*, sv. 1, Split, drugo izdanje, 2004.

A. Renić, 2015, *Apijan i Delmati*, završni prvostupnički rad (rukopis), Sveučilište u Zadru, Zadar, 2015.

J. Richardson, 2008, The Administration of the Empire, *The Cambridge Ancient History*, vol. IX, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 564-599.

J. Richardson, 2008a, *The Language of Empire. Rome and the Idea from the Third Century BC to the Second Century AD*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

A. Romac, 1994, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1994.

A. Romac, 2018[4], *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, četvrto izdanje, 2018.

S. T. Roselaar, 2008, *Public land in the Roman Republic: a social and economic history of the ager publicus*, doktorska disertacija (rukopis), Leiden: Leiden University, 2008.

L. Ross Taylor, 2013[2], *The Voting Districts of the Roman Republic. The Thirty-five Urban and Rural Tribes*, Michigan, drugo dopunjeno izdanje, 2013.

R. Seager, 2002, *Pompey the Great. A Political Biography*, Oxford: Blackwell Pub, 2002, doi: 10.1002/9780470773420.

J. Serrati, 2013, Imperialism and the Fall of the Republic: *Post hoc ergo propter hoc*?, u: *A Companion to Roman Imperialism*, History of Warfare, vol. 81, ed. D. Hoyos, Brill: Leiden, 2013, 155-168.

R. K. Sherk, 1969, *Roman Documents from the Greek East. Senatus consulta and epistulae to the Age of Augustus*, Baltimore, 1969.

A. Starac, 2000, *Rimsko vladanje u Histriji i Liburniji. Društveno i pravno uređenje prema literarnoj, natpisnoj i arheološkoj građi*, sv. 2, Pula, 2000.

Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, 2006 - *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, ur. A. Durman, Zagreb, 2006.

M. Suić, 1981, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981.

M. Suić, 1963 [1996], O municipalitetu antičke Salone, *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske: Opera selecta*, Zadar, 1996, 387-418, prvi put objavljeno u *VAHD*, 60, 1963, 1-38.

M. Suić, 1966 [1996], Marginalije uz issejsko poslanstvo Cezaru, *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske: Opera selecta*, Zadar, 1996, 317-327, prvi put objavljeno u *VAHD*, 68, 1966, 181-191.

M. Suić, 1968 [1996], Bribir (*Varvaria*) u antici, *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske: Opera selecta*, Zadar, 1996, 627-656, prvi put objavljeno u *SHP*, 3(10), 1968, 217-234.

M. Suić, 2003[2], *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, drugo dopunjeno izdanje, 2003.

M. Šašel Kos, 2000, Caesar, Illyricum, and the Hinterland of Aquileia, *L'ultimo Cesare. Scritti, Riforme, Progetti, Poteri, Congiure*, Roma, 2000, 277-304.

M. Šašel Kos, 2005, *Appian and Illyricum*, Ljubljana, 2005.

J. Uroz Saez, 2012, La colonia romana de Libisosa y sus precedentes, *La ciudad romana en Castilla-La Mancha*, Cuenca, 2012, 87-130.

T. H. Watkins, 1983, Coloniae and Ius Italicum in the Early Empire, *The Classical Journal*, 78/4, Northfield, 1983, 319-336.

J. J. Wilkes, 2000, *Iliri*, Split, 2000.

J. J. Wilkes, 1969, *Dalmatia*, London, 1969.

T. P. Wiseman, 2008, Caesar, Pompey and Rome, 59.-50. B. C., *The Cambridge Ancient History*, vol. IX, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 368-417.

A. Zack, 2014, Das *Ius Italicum* und die kaiserzeitliche Befreiung des provinzialen Grundbesitzes von der Besteuerung: eine Kritik der Deutung von Friedrich Carl von Savigny, *Forschungen über die rechtlichen Grundlagen der römischen Außenbeziehungen während der*

Republik bis zum Beginn des Prinzipats V. Teil, Göttinger Forum für Altertumswissenschaften 17, 2014, 247-308.

M. Zaninović, 2007[2], *Ilirsko pleme Delmati*, Šibenik, drugo dopunjeno izdanje, 2007.

G. Zippel, 1877, *Die römische Herrschaft in Illyrien bis Augustus*, Leipzig, 1877.

SAŽETAK

Prvi poznati namjesnik rimske provincije Ilirik je Gaj Julije Cezar. Njegov prokonzulat u Iliriku započeo je 58. g. pr. Kr. i trajao do 50. g. pr. Krista. U historiografiji prevladava mišljenje da je provincija Ilirik osnovana Vatinijevim zakonom 59. g. pr. Kr., ali postoje i teorije koje smještaju osnivanje ove provincije u 168. g. pr. Kr., 118. g. pr. Kr., 78. g. pr. Krista. Postoji i teza da je Ilirik za vrijeme Cezarovog prokonzulata bio dio Cisalpinske Galije, ali ona ne nalazi uporište u povijesnim izvorima.

Razdoblje Cezarovog prokonzulata slabo je dokumentirano u povijesnim izvorima. Poznato je da je on planirao posjetiti provinciju 57. g. pr. Kr, ali svoje planove vjerojatno nije sproveo u djelo. Sljedeće godine on prima u Akvileji izaslanstvo iz Ilirika, odnosno s područja Salone, koje je tražilo od njega da arbitrira u nekakvom sporu. Taj spor je vjerojatno vezan uz prava Isejaca na povidbu Manijskim zaljevom. Da bi osigurao provođenje svoje odluke vezane uz ovaj spor, Cezar šalje u Ilirik legata Kvinta Numerija Rufa. Cezar je prvi put bio u Iliriku 54. g. pr. Kr. kada je zaustavio napade Pirusta na provinciju, a tom prilikom je održao i sudbeni konvent. Prije izbijanja građanskog rata između Cezara i Pompeja, Delmati zauzimaju grad Promonu, a Cezar na zahtjev Liburna šalje vojsku protiv Delmata. Delmati su porazili Cezarovu vojsku i Liburne.

Bitke koje su se odvijale na području Ilirika za vrijeme građanskog rata između Cezara i Pompeja su bitka kod Krka, opsada Salone, operacije Kvinta Kornificija, kampanja Aula Gabinija i bitka kod Tauride. Stanovništvo Ilirika se opredjelilo u ovom ratu za Cezarovu ili Pompejevu stranu.

Krajem 1. st. pr. Kr. u Iliriku su osnovane kolonije Parencij, Pola, Jader, Salona, Narona i Epidaur. Postoje različita mišljenja o tome je li navedene kolonije osnovao Cezar ili

Oktavijan (August). Iz povijesnih izvora se jedino može zaključiti da je koloniju Jader najvjerojatnije osnovao August, a pitanje osnivača ostalih kolonija ostaje otvoreno.

Pojedini povjesničari pripisuju Cezaru i dodjelu imuniteta te italskog prava pojedinim liburnskim zajednicama. Historiografija do sada nije ponudila zadovoljavajuće objašnjenje zašto su i kada liburnske zajednice dobile ove povlastice.

Ključne riječi: *Gaj Julije Cezar, provincija Ilirik, sudbeni konvent, Kvint Numerije Ruf, Delmati, Liburni, građanski rat, kolonije, imunitet, ius Italicum*

SUMMARY

Caesar's proconsulship in Illyricum

Gaius Julius Caesar remains the first known governor of the Roman province of Illyricum. His proconsulship had begun in 58 BC lasting up until 50 BC. Opinion that the province of Illyricum had been established by the *Lex Vatinia* in 59 BC remains widespread in historiography, but theories placing its foundation in 168 BC, 118 BC and 78 BC are also existent. A hypothesis that claimed that the province was a part of the Cisalpine Gaul during Caesar's proconsulship also existed, which, however, is not supported by historical sources.

Period of Caesar's proconsulship is scarcely documented in historical sources. It is known that he planned on visiting the province in 57 BC, but his plans most assuredly amounted to nothing. The following year, in Aquileia, he recieved a delegation from Illyricum, more precisely, from Salona, that asked him to arbitrate in some dispute. Said dispute was probably related to Issaeans' right to sail the Manian Bay. To ensure the implementation of his decision regarding the dispute, Caesar deployed legate Quintus Numerius Rufus to Illyricum. Caesar had first visited Illyricum in 54 BC when he ended attacks of the Pirustae on the province. During that visit he also presided a juridical convent. Before the outbreak of the civil war between Caesar and Pompey, the Delmatae conquered the town of Promona, and Caesar, at the request of the Liburni, sent an army to fight against the Delmatae. Both Caesar's army and the Liburni were defeated by the Delmatae.

Battles that took place in the area of Illyricum during the civil war between Caesar and Pompey are the battle off the Island of Krk, the siege of Salona, the operation of Quintus Cornificius, the campaign of Aulus Gabinius and the battle at Tauris. The population of Illyricum choose to support either Caesar or Pompey.

By the end of the first century BC, the colonies of Parentium, Iader, Salona, Narona and Epidaurum had been founded in Illyricum. There are different oppinions on whether the colonies had been founded by Caesar or Octavian (Augustus). The data provided by the historical sources can lead only to a conclusion that the colony of Iader was most probably founded by Augustus, while the question of the founder of the remaining colonies remains yet to be answered.

Some historians also attribute to Caesar grants of immunity and *ius Italicum* to certain Liburnian communities. Up until today historiography has still not offered a satisfactory explanation as to why and when were the Liburnian communities granted these privileges.

Keywords: *Gaius Julius Caesar, province of Illyricum, juridical convent, Quintus Numerius Rufus, the Delmatae, the Liburni, civil war, colony, immunity, ius Italicum*